

Ми — протят золотий в історії держав

Романі Яг

РОМСЬКА НАРОДНА ГАЗЕТА
МАЊУШЕНГЕРО РОМАНО НЕВИПЕ

№1 (30), вівторок, 9 січень 2001 року

ГАЗЕТА ВИХОДИТЬ ЗА СПРИЯННЯ МІЖНАРОДНОГО ФОНДУ "ВІДРОДЖЕННЯ"

Сто рядків журналіста - в номер!

ЧИ КОЖЕН ЗМОЖЕ КЕРУВАТИ ТАБОРОМ?

Сверджуємо, поклавши руку на серце, далеко ні. В цьому переконалася, знайомлячись із зробленим за порівняно короткий час, себто, відколи "владу" над ромським табором в Мукачеві перебрав Олександр Іжакевич Балаг, де п'ять тисяч ромів проживають компактно. Одне справжнє велике село! А на своєрідному вчє - ним було поле стадіону по вулиці Івана Франка - такі збились понад чотири тисячі осіб на загальні збори. Майже все доросле ромське населення побажало взяти участь в обранні нового старости.

То було восени 2000 року. Отримавши господарство далеко не в кращому стані, новий староста (біров) взявся наводити лад. Найперше мусів встановити доброзичливі стосунки з міськвиконкомом. Після розмови з тєж новим мером було отримано не лише обіцянки посприяти полагожденню 15 вулиць, але й діюву поміч - тривій. Звичайно, окрім вулиць, десяток застарілих ромських проблем треба вирішувати Олександр Іжакевичу. До них щодєнь додаються нові. Та колишній старшина ескадрильї військово-повітряних сил у Забайкаллі, набувши певний досвід під час роботи в міськомунгоспі начальником саночистки, певєк не розчарує тих, які вибирали його.

Які проблеми найголовніші? Олександр Іжакевич вважає, що це освіта ромів, допомога постраждалим від стихійного лиха, працевлаштування. Не погоджується, що можна тягнути "гумку" з виплатою грошей для дітей.

За словами бірова, необхідно всім організаціям, які діють у таборі, сприяти стабілізації життя. В тому числі релігійного. У недавній бесіді з пастором церкви Живого Бога Михайлом Михайловичем Балком було порушено низку питань життя Мукачевського табору. Він підкреслив, що в них

дружно співнують ромська церква Живого Бога та реформаторська ромська церква. Немало попрацювали, щоб допомогти малозабезпеченим людям безкоштовними обідами.

— Нас почули благодійники-спонсори як у Мукачеві, так і в різних країнах світу. Торк зведемо три церкви, три молитовні будинки. Лише мряти кілька літ тому могли роми, скажімо, Баркасова, що в них відкрється школа, де навчатимуться чи не 40 дітей. А допомога хворим, яку буквально на місяць подавали група лікарів із США - то до нас прийшло за велінням Господа, - говорив голова товариства "Невипє" ("Відродження"), дякон ромської об'єднаної церкви Йосип Віраг. - Але є над чим нам трудитися. Кожен день приходить до нас з новими проблемами.

Та не лише в Мукачеві, місті обласного підпорядкування, намагаються працювати так, щоб людям було добре. Знають у області біровів Ігнаца Тирпака в Перечині, Матвія Балінта в Свалєві, Анну Рошташ у Рахові, та інших.

З усіх таборів Закарпатської області (а їх близько 100) тільки у двох таборах керують жінки. Анна Юрївна Рошташ — одна з них. Вона володє талантом жити турботами своїх людей, допомагає їм якось вижити в цей важкий час. Ділові стосунки встановилися в неї з органами адміністрації. Тепер староста табору опікується навчанням дітей табору. Час би мати й своє приміщення для школи - в одній кімнатці вчнтися - то негаряд.

Посада старости (бірова) багато до чого зобов'язує. Найперше своїх людей він виховує власним прикладом. На жаль, не скряє у селах гідно можуть нести цю ношу обранці.

Юлія Зейкан

Коллектив редакция "Романі Яг"!

Виходить у минуле вік двадцятий, і вже зустрічаємо Нове тисячоліття. Прийміть наші найщиріші побажання святкового настрою, доброго здоров'я, земних гараздів, добробуту і творчої наснаги у Новому році. Нехай світла різдвяна зірка зміцнить у вашому серці доброту, милосердя та християнську любов. Бажаємо, щоб Новий 2001 рік став багатим на щедри здобутки для нашої суверенної держави, додав щастя, добра і благополуччя у кожному доміку. Благословення Господнього, віри, надії, любові з року в рік і на многая літ!

3 повагою

Голова
облдержадміністрації
Віктор Балага

Голова
обласної ради
Іван Іванчо

"Любі друзі! Щіри привітання з Новим роком і Різдвом Христовим від програми "Культура" Міжнародного Фонду "Відродження". Хочу побажати нам із вами щастя, успіхів і багато нових цікавих проектів."

Ботанова Катерина, менеджер програми "Культура" Міжнародного Фонду "Відродження"

"Шановний Адам Аладар Євгенович! Прийміть, будь-ласка, привіт та сердечні побажання успіхів у вашій відповідальній роботі на посаді Президента Закарпатської асоціації ромських громадських організацій "Єдність" та шеф-редактора ромської газети "Романі Яг". Вітаємо Вас та колектив "Романі Яг" з наступаючим Новим роком та XXI століттям. Бажаємо Вам та колективу редакції щастя, благополуччя, радості."

Матвєв В.І.

Президент Білоруської асоціації циган "Рома"

"Виражаю вам всім подяку за хорошу співпрацю на протязі цього року і бажаю вам веселого Різдва та щасливого Нового року. Сподіваюсь на співпрацю в році 2001."

Президент Федералістичного Союзу
Європейських Національних Меншин,
Ромеді Арквінта

ЧАРІВНА ЯЛИНКА

В Ужгородському ромському дитсадку відбувся святковий новорічний ранок. Чудову виставу представили діткам у рамках акції "Подаруй дитині радість" голова товариства "Доля", вихователь та музкерівник дитсадка Денис Вароді та інші члени товариства, випускники Перечинської школи-інтернату Василь Моржо, Павло Прохоров, Максим Олах та Юрій Тейфел.

Скільки юних красунь та маленьких джентельменів збиралося на новорічне свято! Посеред залу височіла чудова ялинка, а сама зала була прикрашена гірляндами, сріблестим "дощиком", ліхтариками. Актори новорічної вистави так переконливо зображали Бабу Ягу, Злу Фею, Чорта, що перелякані дітками підняли вереск. Та прийшла Добра Фея і заспокоїла діток, й вони разом вирушили на пошуки Місяця. Але Місяць біля ялинки не знайшовся,

адже його вкрав Розбійник. У кожній казці добро перемагає зло, й чари Догрої Феї повернули діткам Місяць, щоб свято продовжувалося.

Діда Мороза довго гукали, та коли до дітей приєднались й батьки, він не забарився. І подарунки приніс з собою. Нудьгувати на святі Діду Морозу не довелося, адже усі бажали розповісти віршички, поспівати, потанцювати для поважного гостя. Свої таланти демонстрували юна баронеса Есмеральда, поміж Юржо, оңжикка Бренда та багато інших учасників свята.

Ведучим свята був Денис, який акомпанував юним артистам на баняні. Завершилося свято хором водом навкруг ялинки та роздаванням традиційних подарунків, які щорічно виділяє міський відділ освіти.

М.Кочіш

International renaissance foundation

ВІД ІМЕНІ МІЖНАРОДНОГО ФОНДУ "ВІДРОДЖЕННЯ" ШІРО ВІТАЮ ВАС З СВЯТОМ НОВОГО, 2001 РОКУ, ЯКИЙ РОЗПОЧИНАЄ НОВЕ ТИСЯЧОЛІТТЯ

СПОДІВАЄМОСЯ НА ПІДПУ СПІВПРАЦЮ У НАСТІПНОМУ РОЦІ. ЧЕКАЄМО НА НОВІ ПРОЕКТИ, ПРОПОЗИЦІЇ, ІДЕЇ. БАЖАЄМО ЗДОРОВ'Я, ОСОБИСТОГО ЩАСТЯ.

З ПОВАГОЮ, *В. Гітти*

СЕРГІЙ БАСТРИЦЬКИЙ

Ми отримали привітання також від наших друзів з асоціації "Джено". Від них ми отримали аж два листи. В обидвох листах Асоціація "Джено" та редакція "Амаро Гендалос" бажали нам приємного святкування новорічних свят, здоров'я, щастя та творчих успіхів у Новому році. Вони дякували нам за співпрацю та сподіваються на її продовження в новому році.

Вечірній подарунок

Гарний подарунок підготувало УТ-1 минулої середи (Зсчня) для своїх слухачів: численну аудиторію було запрошено на вечірній концерт із змістовною, багатогранною програмою. В неї ввійшли немолоді номери із Міжнародного фестивалю "Амала-2000". Все було в цьому театральному дійстві на фоні циганської вадри, духиж вершинок від прудких коняч, з якими нерозлучний цей народ.

Сподобалися виступ Петі Чорного, Діми Кіліашенка, Державного циганського музичного драматичного театру "Романс" (керівник Ігор Крикунов), групи театру "Романс" (Москва).

Безперечно, окрасою концерту став виступ тринадцятилітньої Жанни Крикунової.

З інтересом приймався і виступ ансамблю "Унг Ромен", а також соліста Йосипа Горвата.

В перерві журналісти брали інтерв'ю у відомих людей, таких як Руслана Писанка та Світлана Білоножко.

Вл. інф.

"Романі Яг" — в Інтернеті

З грудня минулого року газета "Романі Яг" стала доступною

набагато ширшому колу читачів. Адже нині її можна читати в електронному вигляді. Багато цікавої інформації знайдете під рубриками "Актуалі", "Соціальні перехрєстєя", "Реалі життя", "Право і роми", "Культура, традиції", "Освіта" та ін. Адреса нашої веб-сторінки: <http://www.romaniyag.boom.ru> Веб-дизайнер сторінки — Сергій Степчук, веб-майстер — Сергій Піщур.

• ХРОНІКА •

Фінляндія

В чеських ромок, що перебували у таборі "Каміярв" (Фінляндія), звернулись до місцевого лікаря, відчувши погіршення стану здоров'я. Медичний огляд показав, що жінки стерилізовані. Коли одна із старших жінок про це дізналася, у неї стався серцевий напад. Так як Фінляндія є третьою по рахунку країною, через яку емігрували жінки, їм тут не надали допомоги. Де, ким і як було зроблено стерилізацію, наразі невідомо. Нині "Amnesty International" вивчає обставини цього факту.

Югославія

У місті Дасевак (Косово) було знайдено тіло 10-річного ромського хлопчика, котрого вбили, а тіло підпалили. Про це було повідомлено "Crosian New Agency" 13.11.2000.

Чехія

Станом на 20.08.2000 у чеському місті Жліна було здійснено три вбивства ромів. Останнє з них - вбивство Анастасі Балаж, матері 8-х дітей. Жінку жорстоко побили у неї вдома, через отримані рани вона померла. Ромські жінки отримали попередження від невідомих: "Ви чорні і ми вас усіх повбиваємо".

Югославія

У місті Дасевак (Косово) 8 листопада минулого року ромі зазнали значних втрат через погроми, що були здійснені місцевими жителями. Албанці громили помешкання, вбивали, знищували все живе на своєму шляху. Наступного дня на своїх руїнах ромі знайшли мусульманську атрибутику: півмісяць з зіркою. На місце події виїхала міжнародна комісія OSCE, але вивуватцв так і не знайдене.

Польща

У місті Тарнов (Польща) 27.08.2000р. на 32-річну ромку А.Ціуря невідомими був вчинений напад. Постраждала отримала серйозні травми сокирою, її довелося госпіталізувати.

Нам пишуть

Партнерство - через моря

Університет Цинциннаті продовжує розвивати партнерські стосунки через моря. Прикладом цього є поїздка 10 осіб із України, які з 3 жовтня по 13 листопада перебували в м. Цинциннаті (США). Учасниками опікувались професор по освіті П'юш Свамі та Девід Нейлор. Вони ознайомили освітан з американським способом життя, побували з ними в школах, церквах, музеях, на зустрічах з представниками місцевої влади. До речі, учасники поїздки проживали в американських сім'ях.

Цікавою була поїздка в Стейтгауз. Урочисто проходила церемонія з нагоди Дня ветеранів у середній школі Селмана. Освітня на власні очі могли у цьому переконавшись. Групу супроводжував П'юш Свамі. В ній були також Ольга Полуботко, Владислав Андрєвський, Євгенія Навроцька та ще сім педагогів з шкіл України.

Педагоги були вражені рівнем технічного забезпечення, доступним в американських школах.

Газета "Currents" (Цинциннаті, США)

Від 17 листопада, 2000

Еміл Шука народився 9 вересня 1957 року у Попраді (Словацьчина), де закінчив середню школу, гімназію, після чого разом з матір'ю переселився до Брно (Чехія). Саме там закінчив юридичний факультет. Працював у Соколові, де започаткував товариство "Ромен", брав участь у зйомках декількох фільмів.

З Соколова переселився до Праги, де спільно з Яном Руденком підготував статтю "Роми з вами". У посткомуністичній Чехословацькій створив першу ромську політичну партію - Ромську громадянську ініціативу (ROI), яку очолює донині. Його заслугою є заснування ромської середньої школи у Кольні. З дев'яностих - презентує себе у міжнародній політиці. В Інтернаціональній Ромській Унії до останнього часу виконував функції генерального секретаря.

Пролонуємо вашій увазі витяги з інтерв'ю, яке Еміл Шука дав Ярмілі Балажовій, журналістці чеського видання "Amaro Cendalos".

- Ваше відношення загалом до політики?

- Позитивне, інакше я б не зміг її "робити". Політикою я ще почав цікавитись у студентські роки у гімназії.

- Як вважаєте, важливо, щоб ромі, представники інших національних меншин, входили у політику?

- Представник будь-якої меншини в першу чергу є людиною

Ми - гордий ромський народ

Бесіда з Президентом Міжнародної ромської унії Емілом Шукою

і має право активно займатись політикою незалежно від расової приналежності, віросповідання тощо. Лише після цього увага повинна звертатись на приналежність до нацменшини.

- Я маю на увазі скоріш національні політичні партії. Ви самі особисто створили партію, відкриту для всіх, в першу чергу для ромів. Особисто я гадаю, що ромі та інші нацменшини нині мають вільний доступ до політики, якого не мали ніколи.

- Політика є відкритою для всіх. Шлях до неї відкритий перш за все для активних угруповань, котрі переслідують якусь мету. Політика відстоює визначені інтереси більшості. Наприклад, інтереси правих або лівих, аграрників, жінок або саме ромів. І це є інтерес загальний, тобто національний. Наша партія відкриває шлях у політику ромам. Що буде років через двадцять-тридцять, не беруся прогнозувати, але створення ROI був дійсно правильним вчинком.

- Котрі з прийнятих документів та підсумків вважаєте для подальшої діяльності IRU (Міжнародна Ромська Унія) найважливішими?

- П'ятий конгрес зіграв найбільшу роль у ромській символіці. Попередній конгрес дав ромам мову,

прапор. Нинішній конгрес проголосив ромів народом. Ми відчуємо себе нині маленьким європейським народом, це за нас не може вирішити жодна влада, так ми повинні були вирішити самі, що ми й зробили. Ми хочемо бути рівноправним єдиною нацією, а не лише пам'ятати про наші комплекси. Мріємо з гордо піднятою головою сказати: "Так, ми - гордий ромський народ". Звичайно, ми маємо безліч проблем в багатьох сферах, але якщо ми вже піднялися, то хочемо, щоб нас стримали, як інші народи.

- Кожен, хто вступає у свої

нові обов'язки, визначає для себе якусь планку, яку неодмінно хоче досягнути. А що ви намітали для себе?

- Можливо, це звучатиме, як утопія, але хотів би, щоб програма IRU почала діяти на окремих землях, щоб при вирішенні ромських проблем представники влади окремих країн працювали спільно, як партнери, щоб вони створили економічні структури, знизили безробіття, покращили житлову ситуацію та, щоб збільшилась, нарешті, кількість освічених ромів.

Переклад М.Кочіш

Школа ромів між горами Собатина

Здається, гори розімкнули дужі обійми, аби внизу, в самій долині, притулити село Собатин. Тут проживає понад 500 ромів і стільки ж українців. У селі дві початкові школи. Дзвоник роздлив довкола світ й передзвін. З клавіс на подвір'я висипали діти. Цікавимося в маленьких хлоп'ят, як звати їхню вчительку.

- Калина Юрївна, - відповів нам хор голосів. - Ось зараз прибірається наш клас. Вона там.

Дійсно, Калина Юрївна Кобаль поралася в клас. Вона готувала урочення до уроків, а потім стала складати в кілька папок зошити.

Мокрою ганчіркою молода ромка витирала підлогу.

- Це моя колишня учениця, - представила свою помічницю вчительку, - Жанна Олач. Вона любить приходити в школу. І прибере клас, і пилюку зігре. Та й просить хлопчиків та дівчаток бережно ставитися до парт, не писати на них, охайними приходити в школу.

Сорок п'ятий рік працює в школах Калина Юрївна. В Собатині - 15. Бідкається, що її вихованці - молоді ромі - тепер залишилися без роботи. Ось і вісімнадцятилітня Жанна Олач не знайде праці для своїх роботящих рук.

- Я веду учнів від першого до четвертого класу. Отож мушу навчати їх і писати, і читати. Необхідно дати фундамент знань, бо деякі вже в п'ятий клас не відвідують. Як кажуть, тут освіта серед багатьох чотирма класами закінчується. Тепер у моєму другому класі 16 малих ромів.

З них 13-14 постійно відвідують школу. Гарно вчаться, дисципліновані Юсіп Чіва, Віра Горват, Ріма Говді та інші.

- Які предмети важкі для дружокласників?

На це запитання вчителька роздумувала хвилину. - Найперше - математика. Деяким ромам важко дається складання цифр. Табличку множення, звичайно, майже всі знають. Дехто знає ще перед тим, як йти в школу. Це там, де батьки чи старші брати та сестри допомагають.

Дізналися, що не вистачає підручників. То справжнє горе. Одна читанка - ось і все, що тепер мають на весь клас. Доводиться практикувати голосне читання.

Цікавимося, а який предмет найбільше любить викладати Калина Юрївна. Вчителька молодю посміхалась: "Всі! Я вже за стільки років праці встигла полюбити всі предмети. Кожен викладаю з любов'ю".

Ми заходили не в одну ромську родину, побували в місцевій крамниці. Майже скрізь зустрічали вихованців вчительки. До слова, сама вона родом із Міжгірщини. Спершу, коли мала зайти на свій перший урок у ромський клас, то дуже переживала. Заналася: "Я боялася, що діти мають слабку підготовку. Й не помилилася. Значна кількість першокласників ледве осиливала кілька букв алфавіту. А щодо складання слів - то нічого й говорити. Та вирічало мене терпіння. Вчительку без нього нічого йти працювати в школу".

Основну частину ромів у Собатині переселили в 1959 році. Староста Йосип Йосипович Надоші в курсі й шкільних справ. Вчителі не люблять скаржитися, але, коли той чи інший батько не пускає сина або доньку в школу, не

цікавиться навчанням, - вчителі звертаються до Йосипа Йосиповича, а він вмє говорити з такими батьками.

Калина Юрївна користується авторитетом і в ромських сім'ях, і в українських. В групі продовженого дня працює і її донька - Мирослава Василівна Сушанин.

Троє дітей у досвідченій літній вчительки. Михайло працює звярником на Вінниччині, одна донька живе в Кировограді, а друга - поруч. Умудрена мати і їй допомагає порадою, ділиться педагогічним досвідом праці в ромській школі.

Ромінтерпрес повідомляє...

Ромі Югославії святкували дві важливі річниці: журнал "Романо Ліл" святкував 65-рччя свого існування, а дитяча газета "Каврікано Ліл" - 15-рччя. Ці два ювілеї спричинили організацію дитячого фестивалю у валю "Сонце в дитячих очах" та міжнародну конференцію "Роль ромських медіа в емансипації ромів", яка проходила з 14 по 17 грудня 2000 року. Особлива увага на конференції була приділена темам "Неромські медіа про ромів і потреба співпраці між ними" та "Перспективи розвитку ромських медіа у третьому тисячолітті". До цієї події було приуро-

чено видатку під назвою "Ромські медіа з початку заснування і до сьогодні". На виставці демонструвалися всі ромські медіа, які з'явилися у світі за останні 12 з половиною десятиріч. Крім письмових зразків на виставці були представлені аудіо та відео експонати.

У святкуванні брали участь 40 представників усіх куточків Європи та 15 з Югославії. Близько 300 югославських дітей брали участь у дитячому фестивалі "Сонце в дитячих очах".

Передріздвяні гостини у ромського казкаря

Нова оповідь про старе Горінчево

Грудень спершу бив вікна автомашини сніжинками, а затиш дощичками, одна другої рясніше, поспалився з холодного неба. Думали: така довгоочікувана зустріч із чи не останнім із, образно кажучи, могокан-відомим казкарем (поки досі єдиним із числа ромів, котрі проживають на Закарпатті) - напевно чи відбудеться. Доїхати в Горінчево перед Новоріччям виявилось напролюд складно.

Вже коли минули Ізу, нам радiali повернутися: вода сягала шосейної дороги. А що там буде далі-невідомо. Водій (а це заступник голови Закарпатського ромського культурно-просвітнього товариства, юрист Ернст Бучко) вирішив ризикнути. Мовляв, читачам різдвяного номера "Романі Яг" таки необхідно зробити подарунок-розповідь, як живеться-мається Юрію Митровичу, знаменитому казкареві.

А ось і перші будинки Горінчево.

Село на лівому березі Ріки, в 15 кілометрах від райцентру і залізничної станції Хуст. Перша згадка про нього в історичних документах зазначається 1350 роком. В селі споруджено обеліск Слави в честь односельців, що загинули в боротьбі з фашистами. А їх немало - п'ятнадцятеро. А шістьох горінчівців фашисти кинули в концтабір.

Наразі запитуємо, вийшовши з сільради, в перехожих: "Чим славиться Горінчево? Чули, що тут проживають цікаві люди?"

То казкарі! - майже вигукну підліток - учень місцевої школи. - Тепер маємо зимові канікули. А то б попросив (підключивши друзів, охочих до народної творчості - всяких легенд, оповідей, переказів) нашу вчительку-словесника організувати зустріч із казкарем Митровичом. Знаєте, - дивився хлопець, - в нас жив і світознаний казкаря Андрій Калин, кращий цимбора Митровича. Жаль, помер уже. Та його книги з казками живуть. Люблять їх не лише діти, але й старші, бо в них велика правда про життя людей.

Усі казкарі неграмотні, а я люблю писати

Я народився в селі з гарною назвою - Довге сімдесят і сім літ тому. Воно розташоване в мальовничій долині притоки Тиси - річки Боржави, під горою Свинкою. А вона чарувала в усі пори року - весною, літом, осінню, зимою всіх, хто дставався сюди. Вільними селами були довганці. Та недовго. В 1409 році селом заволодів Амбруш Довган. Поступово населення позбувалося привілеїв і закріпачувалося. Феодали, не рахуючись із королівськими указами, встановили кабальний податок. Борги поступово призводили до того, що селяни повністю ставали безправними.

Минуло небагато літ, а на довганців давили ще інші тягарі - необхідно було утримувати короля і його свиту під час їх перебування в селі, годувати королівських чиновників, ченців, легаві... До кінця XV століття на кріпаків накладені інші податки і повинності комітатський збір, розширилась церковна десятина-необхідно було сплачувати натуральний податок у користь священика (коблину) та інші...

Ми сиділи, хто де і на маленькому стільчику, запитавши: "А можна?" У відповідь: "Він не заплаче, коли сядете...". На ліжку: "М'якше буде головній редакторці. Їй начальство високому годити слід, заступаючись за ромів." "А ви перший ромський журналіст? Прошу сідати на табурет, де твердо. Бо таким мусите бути..." "Юрист у Горінчеві? (звертаючись до Ернста Бучка). Знаю, знаю. Допомогай тим, котрі до тебе звертаються..."

Відступ кореспондентів
Таки важково була наша дорога в Горінчево. Але вона подарувала не лише хвилиночку розповідь про село, де родився творчий талант казкаря, але й не менш неординарну історію, зв'язану з життям у Горінчеві.

Доля наче б знущала над хлопцем. Йому ще не було й чотирнадцяти, коли почалися перші неприємності...

Родина була багатою хіба що, як у кожній ромській сім'ї, на дітей.

Та в селі Довге всі поважали батьків за працювистість, та за те, що всім хлопцям, а їх, крім нього, було четверо, вони намагались дати належну освіту. Вже з дитинства привчилися до роботи, бо батько повернувся з Першої

12 березня 1944 року угорські жандарми. Вже тоді голосніше давали про себе знати партизани. Отож угорська влада боялась, щоб не пішла до партизанів сільська молюда.

— Збрали нас біля містечка Матескала. У таборі всіх понад 900 чоловік. Згодом прийшли німці і найздоровіших вивезли на примусові роботи в Австрію та Німеччину. А мене доля закинула в австрійське місто Лінц. Там я змушений був важко працювати у кузні: підковував коней, виготовляв зброю. Доводилося допомагати і лікувати коней у місцевій ветеринарній лікарні. І так було до травня 1945 року, коли нас звільнили американці. Прийшла нам воля, багато хто з нас вирішили добиратися додому. Без документів, де на потягові, де і пішки дістався я в Закарпаття. Який був у мене смукот, коли дізнався, що старший брат Еміль загинув у концтаборі в Німеччині. У моєму краю вже панувало інше життя.

На знімку. З правнуком Іванком

світової війни без ноги, яку втрапив на італійському фронті. До речі, в кайзерівській армії прослужив 9 років. І досі не забулося Юрію Юрійовичу, як долав він дорогу з с. Довгого до Білок, де навчався в горожанській школі. Батьки відривали від себе кожну копійку, аби одягти сина, щоб він виглядав не гірше за інших учнів.

Великий вплив на юнака мав старший на 5 років брат Іван, а також Дмитро. Нелегкі то були роки, бо Закарпаття опинилося у вирі передвоєнних подій. Одна влада змінювала іншу, та людям від того не було легше. Пробуджуючись свідомість, люди вже не хотіли ні чхуватися, ні мадеризуватися.

Та повернемося до кімнати, де ліній казкаря, обймаючи свого правнука (а ми вже знали, що (шестилітній Іванко не засне без дідової казки) розкриває правду-казку свого життя.

— Не забуду ніколи безрезневі події 1939 року, коли мої старші брати приходили захоплена додому й розповідали, що буде у нас своя Українська держава, діти вчитимуться на своїй мові, люди працюватимуть на себе. Два моїх брати попатили головами за Карпатську Україну, вони були сновиками, входили у "Довжанська Січ". Я про що подію багато роздумую і сьогодні. Розмірковую, що до чергової річниці Карпатської України закінчу складати свою велику казку про юнаків, які загинули, обороняючи свою рідну землю від окупантів.

Слухаємо Юрія Юрійовича і здається нам, що його життя з непростого долею так і проситься, аби розказати про нього молодому поколінню.
— Молодим був, коли забрали його разом з багатьма юнаками

я. Треба було відбудувати зруйновані під час війни мости, які підірвали мадари. Мене мобілізували на роботу в с. Липча. У Австрії, в Лінці, я навчився багато чого робити з заломом. Тут пригрозило моє вміння зварювати, кріпяти, свердлити. У Липчі залишилася єврейська кузня. У ній я день і ніч працював.

На Хустщині я зустрів молодого гарну ромку Олену, на якій у 1947 році одружився. Вона народила мені 7 дітей.

Почалося нове життя і у Горінчеві. Я був серед тих, хто організував колгоспи. Допомогав людям заявля писати. Коли випадала мені вільна хвилинка, складав

казки. Ви знаєте, що більшість казкаря неграмотні, а я люблю писати і свої казки записую.

Якось у Горінчеві завітав до свого родича-священика професора, що викладав у Хустській гімназії, Петро Лінтур. Спершу він записував казки від Андрія Калина, а потім познайомився зі мною. Деякі люди в селі дивувалися, що я трачу час на

казки. А коли отримав 2 тисячі гонорару (на той час це були великі гроші), то вже мене зауважали і більше не говорили, що займаюсь несерйозною роботою. Мої казки надруковані у 4-х книжках.

Коли казати по правді, то їх прочитало до півмільйона дітей. Деякі мої казки люблять і старшим. А перша казка, яку написав, звалась "Казка про німу царівну".

Відступ кореспондентів

Роздивляємось книжку "Маленьке серце", яка вийшла у 1993 році. Упорядкували її Іван та Марина Хланти. До цієї книжки ввійшли кращі зразки українських народних героїчно-фантастичних казок про прекрасну половину людства - жінку.

Записи здійснені видатними вітчизняними фольклористами у різних регіонах України з середини XIX ст. і до наших днів. Подібні тематичні збірники українських народних казок такого типу досі не друкувалися. Приємно нам було бачити в цій книжці й казку рома Ю. Митровича.

Сьогодні його ім'я - поруч з такими талановитими оповідачами, як А.Калин, Ю.Коропович, Д.Юрчак, Ю.Баняк та інших. Ця тема казок у Ю.Митровича. Він вдало використовує порівняння, метафори. Образно подає обстановку, в якій діють герої. Казки його дуже емоційні, дохідливі.

Дуже часто кажуть, що роми в основному виявляють себе в музиці, але знайомство з Юрієм Юрійовичем показало, що це далеко не так. Людина непереісна, знавець багатьох мов, вміє на високому літературному рівні створити казку. Ми лише дивувалися, яка милозвучна та щедра його мова як ромська, так і українська.

Знання мов говорить про те, що казкаря об'їздив кілька країн, спілкувався з німцями, австрійцями, чехами, угорцями і все це збагатило його лексику.

Не втримався Юрій Митрович, аби не запросити нас до своєї кузні.

— Я вмію розмовляти з заломом. Можу з нього зробити що хочу. Своєю руками зробив пілораму, яка свого часу замінюла 16 робітників. Навіть можу зробити серезжки, намісто, ляльку викувати, іграшки для дітей. Коні з моїми підкованими літають.

Коли прощалися з Юрієм Юрійовичем, то він пожалкував, що в голові у нього вже складена казка "Як циган змусив графа трічі поклонитися", а не встиг її записати.

При бесіді увійшов до кімнати і онук - гарний молодий чоловік. Як з'явився, виріс із дідових казок.
— Не дають мені старіти і прав-

На знімку. Укузні.

нуки, — радо каже Юрій Юрійович. — Ось цей хлопчик - чотирикласник - скільний до мов. Тепер ходить у школу з поглибленим вивченням англійської. Його матір батько знайшов в Белгородській області. Трохи хлопчик вчився в Одесі, отож уже кілька мов знає. Я захоною і інших правнуків не лише до читання казок, легенд, але і до читання серйозної художньої літератури. Похваляюся вам, що мало у кого в селі є така бібліотека, як у мене.

Дощинки впереміж із сніжинками кружляли над кузнею, що поруч хати. Ліній коваль, якому в районі, на жаль, немає пари, уславлений казкаря, чими творами зачитуються діти не лише України, але й сусідніх держав, прощаєсь з нами, затішай хитринку в очах, мовляючи: "Віншую всім ромам гарних різдвяних свят, най добро заходять до їх хат!"

У Юрія Юрійовича гостювали Ю. Зейкан, Є. Сорет, Є. Бучко, Б.Наці.

Ілюстрація до казки "Німа царівна" виконана членом Спілки художників України Людмилою Корж-Радько

"РОМ СОМ" - про незабутнє

Ром Сом

Вийшов у світ чергова інформаційна листівка Культурного товариства циган Закарпаття "Ром Сом". Вона відкривається зверненням до ромів голови цього товариства Аладара Папа. В листівці відміщено розповідь про ромів Ужгорода. Безперечно, приверне увагу читачів мистецтвознавчий етюд "Роми під пензлем Ердел", спогад "Окраса мого кімнати: "Бавусатий ром з піпюю в дорозі", та уривок із історичного роману "Ностальгія" під назвою "Білі глэдліюки від президента Масарика, який вітає ромську актрису в Ужгороді".

Листівка ілюстрована. Редагує її письменник В.Фединишинець. Відповідальний за випуск А. Пап.

При житті табір тримає хіба що віра

Табір с. Тур'я-Пасіка Перечинського району Закарпаття - 100% безробітних, 100% багатодітних сімей, котрим доводиться жити впроголодь. І майже всім до цього байдуже.

У таборі

Як і в більшості громадян нашої країни, у тутешніх ромів свої, можливо, на перший погляд, дещо банальні, але для них життєво важливі, проблеми. Взьємо, приміром, якусь окрему родину. Скажімо сім'ю старих Фонтосів. Господина Марія Михайлівна Фонтос, 1938-го року народження. Її чоловік Юрій Юрійович, 1948-го року народження. Місячний бюджет їх родини складає 37 грн. Саме такого розміру пенсія у Марії Михайлівни. Юрій Юрійович грошей поки не отримує взагалі. За останні чотири місяці заборгованість родини за електроенергію зросла до 80 грн. Місцева влада попередила, якщо не погасять борг, світло в їх будинку буде відключено.

"Що ж нам тепер робити? — бідкається Марія Михайлівна. Чоловік мій сім років пропрацював у колгоспі, худобу пас. Зараз не працює: нещодавно лише повернувся з протитуберкульозного диспансеру, де залюкував туберкульоз. Сім'я наша у скрутному положенні, тому я зверталася до голови сільради, аби хоч світло не відключали. Та моє прохання, ви-

далося йому, напевне, просто безглуздом."

Голова Пасіцької сільської ради Михайло Михайлович Худаніч спромігся хіба що на репліку. "Що ти вдумуєш, Марьо?!" Тому Марія Михайлівна вважає, що допомоги їй з чоловіком не дочекається.

Дехто думає, якщо у подружжя Фонтосів троє дітей, то вони повинні були б допомагати своїм батькам. І ніхто не вважає, що ті діти теж вже мають власні родини й у самих по четверо-п'ятеро діточок. Самі ледве кінці з кінцями зводять.

Та повернемося до вищезгаданого подружжя. Марія Михайлівна Фонтос хворіє астмою, кілька разів лежала в лікарнях Перечинщини. Не лікується — бо ж і там тепер потрібні гроші, щоб придбати необхідні медикаменти.

"Моєї пенсії, — каже старенька Марія, — лише на "піпу вистачає". Так вона називає вживаний респіраторний препарат для полегшення дихання. Вона коштує 37 грн. Вистачає — на два тижні. А ще ж і харчуватись якось треба, бо з трьох соток землі хіба виживеш?!"

На знімку родина Фонтосів

Пишучи про ромський табір села Тур'я-Пасіка, що на Перечинщині, на думку спадас, що мабуть на Закарпатті вже не залишилося поселень ромів, над котрими б не висла загроза епідемії туберкульозу.

Лікарі-фтизіатри Ужгороду запевняють — місце для пацієнтів хворих на туберкульоз вистачає. От, приміром, у Жорнаві. Хворі з Перечинщини стверджують протилежне — пацієнтів не беруть.

Яка є ситуація у цьому конкретному випадку насправді, ми вирішили дізнатися, з'їздивши безпосередньо туди.

Жорнавська лікарня, де лікуються хворі на туберкульоз, розташована на одному з наймальовничіших місць Великоберезнянщини. Її оточують височенні хвойні дерева. Та, признаюся, ввійти у саме приміщення мені було моторошно. У частині приміщення проводили ремонт. Хоча, він мало чому зарадить.

Із медичного персоналу нас зустріли виконуюча обов'язки головного лікаря Марія Іванівна Керецман та ординатор лікарні Іван Григорович Сокол.

— Маріє Іванівно, яка ситуація у лікарні та скільки у вас вільних ліжок?

— Лікарня, самі бачите, у якому стані. Гроші для ремонту виділяють неохоче. Всього у нас ліжок на 40 хворих, 32 з них зайняті. У інших палатах проводиться ре-

монт, так що лікарня "заселена" повністю. Працюю я тут з лютого місяця минулого року. Раніше працювала районним фізіотерапевтом, тому знаю ситуацію у районі. Хворих багато і їх кількість постійно зростає. Тому про вільні ліжка поки що мова йти не може.

— Скільки пацієнтів лікарні роми?

— Зараз маємо 4-рьох ромів з різних куточків Закарпаття: з Ужгородського, Перечинського, Мукачівського та Березнянського районів.

— Чи є у вас у наявності усі необхідні медикаменти?

— Спеціальними хіміопрепаратами та антибіотиками нас забезпечили добре, проте вітамінотерапія у нас дуже погана. Хворі самі повинні купувати собі вітаміни, гіпатопротектори (препарати для захисту печінки). Антибіотики, котрими лікують туберкульоз, дуже дорогі. Наприклад, упаковка ампіциліна (20 шт.) коштує 7 грн., а її вистачає лише на три дні. Можете уявити собі у скільки тоді обходиться 10-місячний курс лікування.

У нашій лікарні лежать, в основному, хворі з хронічною формою захворювання з великими порожнинами у легеневій тканині.

— Чи бачите Ви вихід із даної ситуації?

Бувало пройдуть вулицею повз хлібний магазин, від запаху хліба аж в голові паморочиться. Так хочка хотілося б скоштувати! Інколи тижнями його не їмо."

Таке сумне у Фонтосів сьогодні. І не тільки в них. А й у більшості населення Пасіцького ромського табору.

Дмитро Михайлович Фонтос — тутешній бров. За його словами, у таборі проживає 360 людей, налічується 87 будинків. Постійного місця роботи не має ніхто. Більшість з підрастаючого покоління не відвідує школу. Немає в що вдягтися, та й 12 гривень на придбання підручників та 3.50 щомісяця на чай мало хто знайде.

Тутешнім ромам намагається допомогти ромська євангельська церква, яка вже 4-й рік функціонує у поселенні. Іноді у вигляді харчів, іноді одягом із гуманітарної допомоги. Та це буває вкрай рідко.

Як допомагає ромам вирішити їх проблеми сільська рада, ми вирішили довідатися, прямо у її голови.

У сільській раді

На жаль, голови сільради на місці не виявилось. Зустріла нас та погодилася відповісти на кілька запитань секретар Марта Іванівна Юліч.

— Пані Марто, скільки населення нараховує пасіцький табір та що робиться для того, аби якось полегшити існування найбільш незахищеного прошарку населення села - ромів?

— У Пасіці проживає 240 громадян циганської народності, які є офіційно приписаними й які проживають у 45 будинках. Сільська рада приділяє увагу цим громадянам: на їх прохання виділяються земельні ділянки по п'ять-шість сотин, а іноді й більше. По мірі можливості виділяються і земельні ділянки під будівництво. Маю сказати, що завдяки новий

церкві та вірі, роми стали набагато вихованішими людьми, не п'ялять, не палять, не скоюють правопорушень.

— Як роми заробляють собі на хліб?

— Вони не працюють. Живуть за рахунок літніх заробітків та врожаю з земельних ділянок.

— А який відсоток населення села взагалі забезпечений роботою?

— Десь 50 відсотків селян працюють. Відкрилися деякі приватні підприємства, навіть на території нашої ради. На базі колгоспу ім. Т.Г. Шевченка діє товариство "Тур'я", у сусідньому селі Раково — швейний цех.

— Роми працюють на таких підприємствах?

— На жаль, ні.

— У ромській родині Фонтосів складна ситуація. Що б ви порадили зробити у їх випадку, адже ім, старим немцям людям, збираються вимкнути ще й електроенергію?

— Єдине, що ми могли б для них зробити, це направити акт обстеження у перечинський відділ соціального забезпечення і їх могли б включити, скажімо, на субсидії.

— Ваші побажання нашим читачам.

— Великого здоров'я, особистого щастя, розквіту, довгих років життя.

Начальник фінвідділу сільської ради Тур'я-Пасіки Марія Юліївна Долінська додала, що ромам видають по 150 грн. на поховання близьких, а нещодавно погасили семимісячну заборгованість чле-

нам родини, що одержують допомогу на дітей.

Прихожани церкви.

Поїздка до Фінляндії

Почувши багато хорошого на адресу місцевої ромської євангельської церкви, ми вирішили поспілкуватися з кимось з її прихожан.

Одним із них є й Володимир

На знімку: Володимир Іванович Сивак

Іванович Сивак. Як виявилось, він нещодавно відвідав Фінляндію.

— Пане Володимире розкажіть, будь ласка, про свої враження з поїздки.

— Завдяки нашій церкві 4-ом закарпатцям, у тому числі й мені, вдалося відвідати фінляндське місто Хельсінкі. Ми гостювали там два тижні: брали участь у релігійних конференціях, проповідували, мали змогу погостювати у тамтешніх ромських сім'ях. Мене вразила їх культура, побут, традиції. Це дуже люб'язні, приємні, привітні люди. А ще, вони дуже гарно вдягаються і у них дуже чисто.

— Чи плануються ще подібні поїздки?

— Так, плануються. Нам би дуже хотілося, аби й наш брати з Фінляндії відвідали наше Закарпаття. Відчули силу віри нашого народу. Адже при житті наш табір тримає хіба що віра.

З Тур'я-Пасіки
Наталія Герцер

Туберкульоз - невирішена проблема

На знімку: Лікар-фтизіатр Марія Іванівна Керецман.

— Поки що ні. Нещодавно представниками організації Червоного Хреста у нас у районі було організовано просвітній семінар. Саме ця організація допомогла нам й матеріально. Дали нам 2 ванни, умивальник, але щоб поставити їх потрібна робоча сила, котру ми, через брак коштів, на жаль, не можемо собі дозволити. Та все рівно це не може кардинально вплинути на загальний стан речей. При Союзі такого не було. Пам'ятаю, у кінці 80-х років туберкульоз лікували примусово. До речі, ми розробили районну протитуберкульозну програму та чи буде її підтримано фінансово, побачимо.

— Безпечно працювати у подібному закладі медичному працівникові?

— Звісно, що у таких умовах як працюємо ми - це небезпечно.

— А чи є серед працівників лікарні інфіковані?

— Інфікованим може бути кожен з нас, але щоб не захворіти, потрібно мати стійкий імунітет, який залежить, в першу чергу, від повноцінного харчування та умов життя. Два раз в рік ми обов'язково проходимо профілактичне обстеження та протирецивні днівне лікування.

— Яке у лікарні харчування?

— У порівнянні з минулими роками досить одноманітне. Бракує гречки, масла, яєць, м'яса. Увесь раціон складається із перлової каші, пшанки, картоплі, буряків, квасолі, капусти. Молока отримуємо менше встановленої норми. Можливо, саме тому зможніші громадяни відмовляються у нас лікуватися. Лікуються, як правило, найбідніші, ті, у яких іншого виходу просто немає.

Від себе додаю, що працівники,

з якими нам довелося спілкуватися, наприклад приємні люди, які дійсно хотіли б принести користь як своїй лікарні, так і суспільству в цілому. Та все одно, залишаючи стіни вищезгаданого закладу мене не залишало якесь моторошне відчуття.

Новий метод лікування туберкульозу!

На фоні медикаментозного лікування, згідно інформації київської газети "б континентів", російські науковці запропонували новий метод боротьби з туберкульозом. Він базується на використанні лазерної технології. Принцип дії нової системи під назвою "Амулет" доволі таки простий. У вражену туберкульозом область легенів під місцевим наркозом вводиться голка, всередині якої вмонтовано світлодіод. По ньому лазерне випромінювання потрапляє вглиб хворобливої зони. Увесь процес знищення хвороботворних мікроорганізмів (палочка Коха) триває не більше 10 хв.

На сьогодні система проходить клінічне тестування. Внаслідок дії лазера позитивні результати вдалося досягти навіть у хворих з найбільш важкою формою захворювання.

Підготувала Наталія Герцер

У нашому краї цигани почали з'являтися на початку XV ст. Прийшли сюди вони з Румунії і Угорщини. Частина їх попрямувала через Чехію і Німеччину на захід (у Францію, Англію), інша - на північ (в Польщу, Прибалтику, Скандинавські країни), а деяка - на схід (в Білорусію, Україну, Росію). За місцем проживання формувалися етнічно-етнічні групи циган. В Австро-Угорщині переважали ловарі і келдерарі, в сусідній Молдавії - урсарі. Тривалий час продовжували кочувати, вести табірний спосіб життя.

Перші циганські поселення були зареєстровані в Ужгороді у XVI ст. Займалися прибули головним чином ковальським ремеслом, торгівлею кіньми, виробництвом саману. Частина їх заробляла на прожиток музикою, співом, танцями. Корінне населення не дуже привітно ставилося до циган, а місцеві органи влади притісняли, обмежували їх. Селилися вони, як правило, на околицях міст і сіл, жили в наметах. В Ужгороді, наприклад, одна з вулиць так і називалася - Циганською.

За даними Всеукраїнського перепису 1989 року в області нараховувалося 12,3 тисячі циган. Суть не ж обстеження, проведене незалежно органами державної статистики, виявило іншу кількість - понад 20 тис. чол., або 1,6% усього населення області. Очевидно, позначилася давня звичка представників цієї етнічної групи відносити себе до інших національностей. Окремі цигани і цілі їх сім'ї на Закарпатті записувалися угорцями, словаками та ін. Показовими у цьому відношенні є результати перепису 1926 року. Тоді в Підкарпатській Русі зафіксовано всього 1175 циган.

Причина такої тенденції - в історичних умовах. Переселення державними структурами формувало в циган, з одного боку, притисованість, аж до приховування своєї національності, а з другого - спонукало їх до хитрощів, прямого чи прихованого обману влади.

Циганська громада продовжує жити ізольовано. Переважає більшість циганських сімей мешкає у великих населених пунктах, розміщених гніздами, інколи по 2-3 будиночки під одним дахом і номером, найчастіше на околиці. Найбільші масиви циган у Вінogradівському, Берегівському, Ужгородському, Іршавському і Мукачевському районах, містах Ужгороді й Мукачеві - відповідно 4369, 3060, 3055, 1791, 1367, 1751 і 1577 чол. Питомо вага їх тут становить 2,0 - 4,3% (по області 1,6%). Найменше циган у Воловецькому, Міжгірському, Хустському, Тячівському і Рахівському районах (0,2 - 0,7% усього населення), тобто в прській місцевості. Отже, розселення циган керувало не випадковість, а усвідомлена необхідність цієї, можливо, інстинкт. Подальший аналіз показує, що чим кращі природні умови, вищій матеріальній рівень домінуючого населення, тим більше циган в цій місцевості. Щодо верховинських районів, то тут незначні їх осередки склялися випадково у райцентрах, у найбільш заможних селах.

Що особливого в циганській сім'ї? Історично складалася так, що переважно в ній відбувається соціалізація особи (далі йде громада, суспільна роль якої з багатьох причин поступово втрачає свою значимість).

Циганські сім'ї загалом численні. Залежність їх розміру від матеріальних умов життя не протестує.

Не підтверджена версія про те, що висока народжуваність дітей в них зумовлена прагненням батьків одержувати від держави матеріальну допомогу (до 5 років). Немає в цих сім'ях визначального впливу і оплачуваної відпустки матерям на виховання дітей (більшість циганок нею не користуються).

І ще немаловажна деталь: структурі великих циганських сімей притаманна стабільність. До них, як правило, входить чоловік і жінка, один з батьків і 7-8, а деколи і більше дітей, інтервал віку яких коливається в межах одного року. Формування сім'ї з її членів переважно завершується, коли чоловік (голова) досягає 26-27 років, а його дружина - в межах 25-26 років.

Має свої особливості й вихова структура циганської сім'ї. У ній вкрай низька питома вага людей пенсійного віку (серед циган питома вага пенсіонерів взагалі в 10 разів менша, ніж інших національностей області), багато дітей-дошколярок (в 2 рази більше, ніж у пересічній закарпатській сім'ї), підлітків. В той же час у сукупному циганському населенні порівняно мало людей працездатного віку, тобто трудовий потенціал його невисокий.

З багатьох причин ця етнічна спільність не відчуває належного соціалізуючого впливу й школи. Майже половина циганського населення Закарпаття - діти (9584 чол.). Становище їх сумне, хоча поводяться вони, незважаючи ні на що, жиптерадсно. Із 4248 дошкільнят на час обстеження перебували в дитячих садках і яслах лише 307; із 5336 дітей шкільного віку в групах продовженого дня було 2011. І коли сьогодні дехто звинувачує дорослих циган у "паразитичному способі життя", то не менше за них виняє в цьому суспільство, його інститути. Так, тільки 1 із 30 частково пройшов дошкільні заклади. І із 27 відпочив у оздоровчих таборах. І ніні домінуюче в краї населення робить все можливе, щоб вловити своїх дітей від циганських. Особливо слабкий вплив макросоціального середовища на дітей великих циганських сімей. І зберігається замкнене коло: матері не працюють, бо нема куди діти дітей; в дитячі садочки їх не приймають, бо батьки не працюють; зростаючи в нестатках, без належної підготовки, діти приходять в школу відсталими від ровесників. Надолужувати упущене важко.

Рівень освіти циган залишається традиційно найнижчим, порівняно з іншими національними меншинами. Регулярно відвідує школу тільки близько 30% їх дітей. Причому присутні вони у кращому випадку на 1-2 уроках в день. Показник регулярності знижується від мало - до багатодітних сімей (35-24%).

Загалом по області, згідно опитування циган, 83,7% їх діти одержали тільки неповну середню освіту, 14,5% - загальну середню, 1,4% - закінчили СПТУ, 0,3% здобули середню спеціальну і лише 0,1% - вищу освіту. Відносно краще за освітою циган в Ужгороді, Мукачеві, Ужгородському та Свалявському районах.

Як показує аналіз, 43,3% циганських сімей мають бажання дати своїм дітям неповну середню, 43,5% - загальну середню, 8,6% - середню спеціальну і лише 0,5% - вищу освіту. Отже, невисокий освітній рівень батьків трансформується на дітей. Як результат, більша частина циганської молоді з різних причин залишається осторонь освіти, що значно звужує можливість реалізації її життєвих інтересів.

А який спосіб життя циган Закарпаття? Давно покинувши з кочуваннями, вони нині перебувають у стані осілості і все ж практично завжди є в русі, динаміці. В теплу пору року їх можна зустріти далеко за межами України.

Щодо житла, яке також підвищує ступінь осілості, за основна, або 90,8% циганських сімей, мешкають у будинках, які є особистою власністю, 9,3% - в державних і лише 0,2% - в кооперативних квартирах. Та власні будинки ("особнячки" за словами циган) насправді можна вважати цілком придатними для проживання. По-перше, вони дуже малі (в кілька разів менші за житловою площею чи від

половини з них бронхіально-легеневі, і п'ятої частини - шлунково-кишкові хвороби, у 16% - туберкульоз. Смертність дітей у віці до одного року перевищує 11%.

В умовах загальної кризи, що останніми роками охопила всі сфери суспільства, життя циганського населення ще більше погіршилося. Дорожнеча, брак продуктів і товарів першої необхідності, ознаки безробіття, згорання житлового будівництва та інші явища значно ускладнили і без того нелегке його існування.

Що можна б запропонувати органам державної влади і місцевого управління, широкій громадськості у цій ситуації?

Доцільно, на наш погляд, передусім активніше розвивати самоврядування в місцях компактного проживання циган і спиратися на нього в розв'язанні численних існуючих і постійно виникаючих проблем. Варто узаконити первинні територіальні осередки цієї етнічної групи, які є наявними циганськими об'єктами. Виходячи із загальної тенденції демократизації суспільного життя, місцеві ради мають взяти на себе ініціативу й провести, де це не зроблено, вибори виконавчих органів общин, надати їм організаційно-методичну, матеріально-фінансову та іншу необхідну допомогу в розгортанні практичної діяльності. А досвід окремих з них, особливо в екстремальні періоди (стихійних лих, конфліктів з корінним населенням), показує, якими великими потенційними можливостями володіє ця нелегітимна та водночас діюча форма самоврядування.

Належить сформувати механізм функціонування виконавчого органу циганської общини в системі місцевого самоуправління, форми його взаємодії з Радами народних депутатів, державними адміністраціями, громадськими об'єднаннями (парті, профспілками, національно-культурні товариства та ін.). При цьому слід мати на увазі, що виконавчий орган общини виконує заздалегідь обумовлені функції, дістає для їх здійснення певні повноваження, матеріальні можливості, відповідає за підтримання на своїй території нормальних умов життєдіяльності циганського населення.

Важливо допомогти общинам в кадровому забезпеченні. До складу їх виконавчих органів рекомендувати найбільш авторитетних людей, справжніх лідерів, допомогти їм визначити коло обов'язків і основні напрями діяльності, встановити ділові контакти із зацікавленими державними органами, налагодити їх консультування, обмін досвідом, заохочення і контроль. Від утвердження общин, як органів самоврядування, сприяння і ділової підтримки, взаємодії з ними вирішальною мірою залежатиме поступове допняття залишкових кастових відносин у циганському середовищі.

З 1991 року в області діють національно-культурні товариства циган. Їх осередки вкрай необхідні на місцях - в мікрорайонах, селищах, общинах. При зацікавленому ставленні державних органів вони могли б виконувати не лише культурно-освітні, але й деякі самоврядні функції. Нині триває період становлення

товариств, пошуки ними свого поля діяльності. Перші кроки свідчать, що це передумовою соціального захисту циган, відродження країнських традицій, мови, культури, охорона громадського порядку, міжнародні зв'язки, ряд інших гуманітарних проблем. У недалекій перспективі товариства можуть стати основною громадсько-політичною організацією цієї національної меншини. Потреба в ній гостро відчувається вже сьогодні. В умовах демократизації бракує інститутів, які б виражали корінні інтереси циган, сприяли включенню їх найактивніших груп і представників у суспільну діяльність, допомагали формуванню політичної культури, так потрібної для успіху державотворчого процесу в Україні, включенню в нього всіх національних меншин.

Становлення багатокладної економіки, формування насиченого товарного ринку, розвиток інфраструктури збагачуватимуть здорові потреби циганського населення і можливості їх задоволення. На грунті пріоритету матеріальних умов життя, слід сподіватися, що вирішуватимуть духовні запити, соціальні потреби в цілому. На перший план висувається необхідність подолання низького загальноосвітнього і культурного рівня циган, оздоровлення - фізичного і морального - підростаючої зміни.

Повернення до джерел духовності - релігійних і світських - позитивно вплинуло на соціально-культурний розвиток цієї національної меншини. Небагато в області й самодіяльних колективів. Тим не менш історія і культура цього самобутнього народу щкавили широку громадськість, а його художні таланти дійсно невикерпні. Чимало закарпатських циган працює в художніх колективах за межами краю. Свята, конкурси, огляди, обміни творчими колективами, фольклорні експедиції, мистецтво - ці та інші практиковані форми культурно-освітньої роботи можуть зберегти і відновити кращі зразки мистецтва циган, збагатити їх життя зрозумілими і незамінними для них власними духовними цінностями.

Соціалізація будь-якої спільноти - етнічної, регіональної, демографічної - справа неординарна. За складністю вона ні з чим не зрівняна. Тим більше, це стосується такої специфічної групи, як цигани. Історична доля прирела цей самобутній народ на розсіяння, поневолення і нужду. Лише окремим його представникам вдалося вирватися із звичайного оточення і провирити свої сили й здібності. Ізгоді минулих віків, вони заслуговують на цивілізоване життя і розраховують на гуманне ставлення до себе.

Складність проблеми, що нагромадилася серед цієї національної меншини, вимагає розробки цільової програми "Циганське населення", пошуку джерел її фінансування, створення системи соціальної допомоги, відселення сімей з аварійних будинків, комунального благоустрою мікрорайонів і вулиць, охоплення дітей дошкільними закладами, різними видами навчання тощо. Становище більшості частини циганського населення настільки жалюче, що мова йде про його рятування від соціально-культурної деградації і етнічної загибелі. Владні структури, свідомо громадськість України мають допомогти цьому самобутньому народові міцно стати на ноги, відродитися і поступово зайняти гідне місце на землі, яка для кількох його поколінь стала батьківщиною. Цей народ, з одного боку, здатний збагатити етнічну палітру вільної демократичної держави, зробити свій внесок у творення цивілізованого, гуманного громадянського суспільства в Україні.

Вимираючий етнос

Шановні читачі

Подасмо для загального ознайомлення статтю Григорія Сміда, доктора економічних наук, та Івана Мизовича, доктора філософських наук "Цигани на Закарпатті: проблеми соціалізації". Ми подасмо її у скороченому вигляді. Частково вона була опублікована у журналі "Карпатський край", проте не втратила своєї актуальності і сьогодні.

середніх по області). По-друге, будинки ці, як правило, тимчасові і їх зовнішні стіни переважно із глини й саману, покривля - з підручних матеріалів (фанера, ламаний шифер тощо). По-третє, житловий фонд циганських сімей знешений (на 80% у середньому) і майже не оновлюється. Про комунальні умови нічого й казати. Навяний житловий фонд сімей циганської народності позбавлений елементарних зручностей. Не в усіх будинках є навіть електричне освітлення. Лише 4,1% їх з центральною опаленням, в 13,5% є водопровід, у 12,6% - каналізація, у 2,3% - гаряча вода. Незважаючи на вкрай погані житлові умови, понад 11% циганських сімей оцінює їх, як добрі або нормальні, майже половина їх вважає задовільними і лише 40% визнали їх незадовільними або поганими. Це свідчить про **мінімальні запити** циганського населення до умов свого проживання.

У 80-х роках дедалі більше циган стали одержувати державне житло. Тільки в Ужгороді, Мукачеві, Берегові й Вінноградках в багатопверхових будинках їм виділено близько 400 впорядкованих квартир. Цей шлях найефективніший для становлення реальної осілості циган, але й найдорожчий.

В екзотичну рідкість перетворилися колись традиції для ромів професії коваль, бляхар, лудильник та ін. Товариська допомога, взаємний контроль, що в нормальних умовах продукують соціальну відповідальність, колективізм, в сучасному циганському середовищі практично відсутні. А це позначається і на невиробничій сфері. В області тепер практично відсутні хорі, танцювальні групи, оркестри, якими колись славилися і згуртовувалася ця етнічна група.

Основними джерелами їх за відсутності особистого підсобного господарства є зарплата й соціальна допомога (пенсії, виплати на дітей тощо). Певну частину доходів циганської сім'ї отримують від жабранства.

Відсутність регулярної і повноцінної їжі, тиота й холод, побутова забрудненість, інші негативні чинники зумовлюють високий рівень захворюваності циган. У

Ромський суд попереджає...

Про життя ромів Сваляви, а їх понад 1400 чоловік, багато б можна розповісти. Та моя тема інша - про ромські суди в таборі, які допомагають розв'язувати конфліктні ситуації, захищати права ромів.

Економічні труднощі поставили нас, ромів, як і інших жителів України, перед проблемою: "Як вижити?". Якщо раніше багато хто мав роботу на підприємствах міста Сваляви, у різних організаціях, то зараз - в основному безробітні. Та й з розпадом СРСР майже припинили виїзд в різні області на сезонні роботи, де займалися виробництвом саману.

Весною багато ромів збирається у Львівську область. Вони там працюють на вирощуванні хрину. Восени викопують його. За різні види робіт отримують живі гроші, за які закуповують продукти на зиму. Є, на жаль і такі, що важко зароблене - пропивають. Для прикладу, Онуц Юрій (Юрійович). Чи не весь сезонний заробіток пустив, як кажуть, ні в честь, ні в славу. Залишившись без засобів існування, цей горе-батько став посила-

ти своїх дітей просити милостиню.

Спершу, коли дізналися, куди йдуть діти Онуца, ромський суд попередив його. Дуже уважно було розглянуто це питання. Та Юрій Онуц "забув" попередження. Тепер цей горе-батько позбавлений батьківських прав і його діти направлені в Перецьку школу-інтернат. І я думаю, що навчаючись тут, школярі вже ніколи не простягатимуть руку за милостиню, щоб було за що господарю родини пити горілку.

У нашому таборі багато мало-забезпечених родин. Але батьки намагаються робити все, щоб їх сини та доньки вчилися ремеслу, зокрема плетінню корзин, і чесним трудом заробляли на хліб. Доводиться вже згаданому ромському суду вникати і в ситуації, коли батьки не пускають дітей у школу. Треба, щоб хлопчики та дівчатка навчалися читати та писати, бо потім без грамоти їм буде дуже

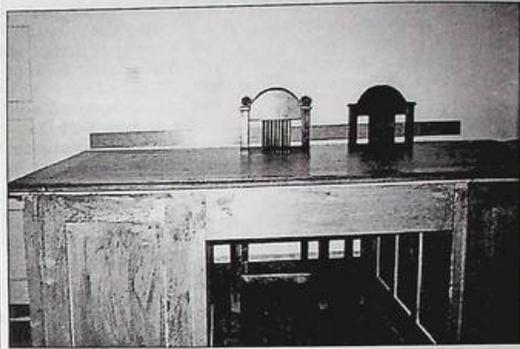
важко у житті. Жоден випадок не проходить поза увагу суду. Значну виховну роботу веде й вуличний комітет, який складається з 18 осіб. Діють і 12 добровільних дружин, члени яких слідкують за порядком у таборі. Разом із ромським судом - це значна сила, здатна забезпечити порядок у таборі.

Скажу, що маємо і трьох позаштатних дільничних інспекторів, які чітко виконують свою роботу. Немало питань (дрібних!) вирішуються на місці без ходіння в кабінети влади. Радили б створити і в інших ромських таборах області ромські суди з авторитетних людей, вуличні комітети, мати своїх позаштатних дільничних інспекторів. Тоді буде менше "розборок" із правоохоронними органами, різних нарікань. Зверну увагу ще й на таке: ми створили вуличний комітет із шести чоловік, який займається побутовими та санітарними питаннями. Голова табору Матвій Олександрович Балінт

здійснює контроль за діяльністю комітетів. Проведені роботи, щоб люди мали питну воду. Жаль, що в таборі нема водопроводу, хоч відносимося до міста, не організуються ремонтні роботи. Слабку допомогу отримуємо від мера Сваляви. Від нього постійно сиплеться, як дощ, одні обіцянки.

Місцева влада повинна знати: багато чого ми самі в таборі в силі зробити. Однак і ділова допомога потрібна. А досвід ромських судів такий варто від нас запозичити. Адже в ромів є своє поняття про правду і справедливість. Наші закони наближаються до законів гадже (нерома). Варто знати: багато конфліктів, непорозумінь середіні табору можна пригасити ще в зародку.

К.Бенедикт, м.Свалява

Україна

Україна здійснює складний перехід від планової економіки до ринкової. Приватний сектор продовжує своє зростання і тепер складає значну частину економіки. Однак країна залишається в складній економічній кризі через відсутність реформ, необхідних для економічного зростання. Випуск промислової продукції значно зменшився. Необхідна реформа в сільськогосподарському секторі. В кінці року Президент підписав Закон про проведення сільськогосподарської реформи. Згідно з офіційною статистикою, приблизно половина робочої сили формально задіяна на виробництві, в сфері послуг і сільського господарства, однак насправді більшість промислових підприємств збанкрутувала чи зупинила виробництво. Експорт продукції різноманітний і включає метали, хімікати, цукор та напівфабрикати. Щорічний валовий продукт на душу населення склав у 1999 році приблизно 1000\$. Проте мільйон службовців протягом декількох місяців не отримують заробітну плату і значна частина населення задіяна в тіньовій економіці. Щорічна інфляція, як очікується, залишиться на рівні 1998 року, що складає приблизно 20 процентів. Щодо рівня інвестицій, то він залишається низьким. Багато потенціальних інвесторів заважає корупція, жорстке оподаткування і чітко не встановлені способи ліцензування. Безробіття вплинуло й на жінок. Добробут сконцентрований серед політичної еліти, директорів підприємств державного сектора, переважно з таких галузей, як металургія, нафта та газ.

Міліція та представники тюремної адміністрації систематично б'ють затриманих та в'язнів, спостерігаються численні випадки катування, які іноді закінчуються смертю. Що стосується тюремних умов, то вони жалюві й загрожують життю людей. Спостерігаються випадки бездіяльності арештів та затримання. Тривале затримання до початку суду в деяких поганих умовах також є загальноприйнятним фактом, в'язні проводять в камерах місяці, зазнаючи жорстоких мук.

У сучасному суспільстві є також очевидними такі проблеми: жорстке ставлення до жінок, дітей;

Звіт із практики захисту прав людини в Україні за 1999р, виданий Демократичним бюро і Держдепартаментом США

Звіт опублікований в "Юридичному віснику України" №52 (288) 28 грудня 2000 року (Витяги із звіту стосовно захисту прав ромів)

сексуальне домагання щодо жінок та молодих дівчат, дискримінація жінок, антисемітський рух, релігійна, расова дискримінація, обмеження прав етнічних меншин.

Розділ 1. Повага прав людини

Повага людської недоторканості включає захист від:

в) Захист від катування та іншого жорстокого, нелюдського, зневажливого ставлення чи покарання

Конституція забороняє тортури, проте співробітники міліції та тюремні наглядачі, як правило, б'ють осіб, тимчасово взятих під варту, і тюремних в'язнів, про що свідчать численні дані. Організація "Міжнародна амністія" та інші організації із захисту прав людини регулярно продовжують отримувати звіти, в яких говориться про те, що співробітники "Беркута" (спеціальний підрозділ міліції з попередження безпорядків) б'ють та піддають тортурам осіб, які знаходяться під вартою, і це вважається звичайними тренувальними вправами.

Також був зафіксований випадок жорстокого покарання співробітниками правоохоронних органів циган та чорношкірих людей в Закарпатті.

г) Бездіястий арешт, попереднє ув'язнення чи висилання з країни

Закон передбачає надання незаступного адвоката з моменту його ув'язнення. Існує недостатня кількість адвокатів, здатних захищати незаступних підозрюваних від незаконного і тривалого тюремного ув'язнення в жалювіх умовах. Проте, в принципі, система надання державно-

го адвоката незаступним збереглась на практиці. Громадські адвокати, як правило, відмовляються надавати свої послуги незаступним з причини занадто низького державного гонорару. Знаходяться під захистом, підозрюваний за законом має право вести бесіду з адвокатом один на один, хоча, як відзначає група із захисту прав людини, право клієнта на приватну бесіду з адвокатом ігнорується тюремними наглядачами чи службовцями слідчого відділу. З метою захисту відповідача кожний слідчий документ зобов'язаний містити папери, підписані відповідачем, які свідчать про те, що він ознайомився зі своїм правом мати адвоката, а також правом не свідчити проти самого себе чи своїх близьких. Вищестоящий суд може відхилити звинувачення чи розпорядитися щодо нової судової справи у випадку відсутності цього документа. Оскільки підсудний ознайомлений зі своїми правами, він повинен наполягати на їх дотриманні. Але багато людей поки що не знають про ці захисні права.

19 травня міліціонери в Мукачево затримали 70 чоловік, в основному циганів, на місцевому ринку за обвинуваченням у незаконній торгівлі. Після години ув'язнення у переловненому міліцейському автобусі ув'язнених примусили помити автомобілі міліцейського департаменту і прибрати двір міліцейського відділу. Ув'язнені були затримані на два дні без пред'явлення офіційного звинувачення. 24 травня 16 циганів подали позивну скаргу проти міліціонерів. 7 липня 5 мукачівських міліціонерів затримали 3-х

циганок на ринку через те, що вони не пред'явили документів, які посвідчують їх особу. Міліціонери затримали жінок у відділку, наказали їм прибрати його, погрожуючи ув'язненням у підвалі при відмові. Коли вожак циганів приїхав до відділу і почав вимагати пояснень, жінок відпустили. Жінки подали скаргу з приводу такого ставлення до них місцевому керівнику Міністерства внутрішніх справ та прокуратури області.

Розділ 5. Расові, статеві, релігійні, мовні розбіжності. Ставлення до інвалідів.

Конституція забороняє дискримінацію за расовою, статевою або іншою ознакою, але в результаті незадовільної роботи судової системи уряд не виконує це положення належним чином.

б) Догляд за дітьми

Уряд закликає суспільство захищати права людей, але стійка економічна криза обмежує можливість проведення контролю за дотриманням прав дітей. Наприклад, проблеми, пов'язані із зростаючим насильством і злочинністю в школі та за її межами, як правило, ігноруються суспільством і урядом.

Безкоштовна базова освіта до 15 років є обов'язковою. Однак система народної освіти зазнає труднощів у зв'язку з відсутністю достатнього фінансування з боку уряду. Вчителі часто не отримують заробітну плату впродовж кількох місяців. Зростає кількість дітей з бідних родин, які прогуляють школу, і неписьменність, яка в радянські часи зустрічалася вкрай рідко, тепер стає пробле-

мою. Турбота про здоров'я дітей знов - таки внаслідок економічної кризи теж недостатня.

Зростає кількість бездомних дітей. Хоч у статистиці не вказано, але серед таких дітей зростає кількість наркоманів, повій, що останнім часом широко висвітлюється в засобах інформації. Було створено декілька груп для підтримки цих дітей, але вони не змогли справитися з проблемою. У 1997 р. Всеукраїнський комітет із захисту дітей видав звіт, у якому було вказано, що кожна п'ята або шоста дитина (з них кожна третя - дівчинка до 18 років) страждає від сексуального насильства, жодна 10-та дівчинка виявляється зґвалтованою.

Погані умови в притулках примушують уряд розселити сиріт в прийомних сім'ях. Загалом на 800 дітей утворено 75 притулки. Суспільство стурбоване долею дітей, що опинилися в прийомних сім'ях іноземців. У 1997р. був прийнятий закон, який передбачає ведення контролю за добробутом дитини.

д) Етнічні меншини

Проблемою у цій сфері є непоодинокі випадки дискримінації расових меншин. Міліціонери часто бездіястивно затримують чорношкірих людей з метою перевірки документів. Крім цього, збільшилася кількість повідомлень про випадки прояву жорстокості, зумовленої расистськими поглядами щодо африканців і азіатів.

Також певні дискримінації піддаються цигани. Серед етнічних груп вони є найбільш незахищеними. Зокрема в Закарпатті цигани продовжують залишатися об'єктом для прояву жорстокості і знущань з боку співробітників міліції.

Розділ 6. Права робітників

д) Прийнятні умови праці

За офіційними даними, мінімальна місячна заробітна плата і пенсія становить приблизно \$16,37 (73,7грн.), середня заробітна плата становить \$34,55 (155,5 грн.), що не відповідає мініальному прожитковому рівню робітника і його сім'ї. Більше того, багато робітників місяцями не отримують заробітну плату через виснаження бюджетних коштів. За даними на жовтень місяць, місячний прибуток 50% населення складає менше 26,30 (118грн.).

Románi Jag

A Roma Nép Újsága
Manusengero Romano Nyevepe

A lap a Nemzetközi Újjászületés alapítvány támogatásával jelenik meg

Karácsony előtti találkozás egy roma mesemondóval

Új elbeszélés az öreg Gerincsevo vidékről

December. Először hó verdeste az autót, később az eső. Hídeg idő volt. Gondoltuk, ez a régvárt találkozás, az utolsó lesz. Kimondottan nehéz út vezetett a roma mesemondóhoz, aki az egyetlen Kárpátalján. Az év végén nehezen lehetett eljutni erre a vidékre.

Izába érve, vissza kellett fordulnunk, mert nagy volt a víz. Mi lesz tovább az Isten a megmondhatója. A gépkocsivezető (Boesko Ernő a Romani Jag alelnöke) vállalta a felelőséget. Gondoltam, hogy az utasoknak, a Romani Jag újságíróknak tudniuk kell, hogyan is él Mitrovics Jurij, a kiváló mesemondó. Végre itt van Gerincsevo. A falu mintegy 15 km. – re van Husztól. A falut először 1350-ben említik a krónikák. A XX-dik, század szörnyűségeit egy emlékmű örökíti meg. A falu 15 lakosa esett el a II. világháborúban, hatan pedig a Gulagban pusztultak el.

Nálunk élt egy mesemondó, Andrij Kalin, a legjobb cimborája volt Mitrovicsnak. Kár, hogy már nem él. De tovább élnek a könyveiben a meséi. Szeretik öt nemcsak a gyerekek, hanem az idősebbek is. A mesemondó irástudatlan, én meg szeretek olvasni.

– 1924-ben születtem egy gyönyörű faluban, Dolhán. Szépséges helyen, a Borzsa partján terül el. Várászlalal vonzotta az embereket minden évszakban. Szabad falu volt, de nem sokáig. 1409-ben a falut elfoglalta Ambrus Dolhán. A lakosság jobbágyokká váltak.

A nyárkivihában beszélgetünk. Amikor le akartam ülni egy hokedlire, rám szolt: maga az első roma újságíró ebben a házban, üljön a pámozott székre.

Az igazat megvallva tényleg nehéz út vezetett ide Gerincsevo-ra. De azért jó volt eljönni ide nemcsak a falu története, de a mesemondó életrajza is érdekes volt. A családnak nagy volt, mint a többi román. Dolhán mindenki tisztelte apámat a munkájáért, amit később átadot nekünk. Nekem négy testvérem volt. Apám az I. világháborút az olasz fronton tudta le, a Császári hadseregben. Elvesztette az egyik lábát. Ezt nem felejtette el Jurij. A Dolhári Bilkére vezetett utat sem, ahol a hét osztályos iskolába járt. Szülei mindent elkövettek, hogy fia egyforma legyen a többivel. Nagy hatással voltak a fiúra az öt évvel idősebb testvérei Iván és Dmitro. Nehéz idők voltak ezek. A hatalom kiserelődött, de ettől az embereknél nem lett jobb.

– Nem felejttem el 1939-es évet, amikor idősebb bátyáim haza jöttek és elmondták, hogy nem lesz Ukrajnai hatalom, és azt mondták igyekezzünk magunkra dolgozni. Két bátyám harcolt a Kárpát Ukrajnáért, itt Szics katonák voltak. Erre én ma is sokat gondolok. Elgondolom, hogy befejeztem a fiatalokról szóló mesémet, amely arról szól, hogy hogyan haltak hősi halált a fiatalok, védve a szabadságot.

Fiatal volt, amikor 1944-ben március 12-én elvették a magyarok sokadmagával. Akkor sokan mentek partizánok. A magyar kormány félt, hogy a falusi fiatalok belépnek a partizánok közé. Ezért összeszedett 900 embert és Mátyásalkára vitte. Később mentek a németek, és az egészségesekeket Németországba és Ausztriába vittek. Sorsa egy osztrák kis városkába Linzbe vitte. Ott kénytelen volt egy kovácsműhelyben dolgozni: lovakat patkolt, fegyvert készített. A lovakat gyógyította az állatkórházban. Ez 1945 májusáig tartott, amikor felszabadították az amerikaiak. Eljött a szabadság, sokan haza indultak. Személyigazolvány nélkül, hol vonaton, hol gyalog megérkeztek Kárpátaljára. Milyen

A mesemondó dédmomájával

szomorú lettem, amikor tudomásomra jutott, hogy idősebb testvérem Emil, meghalt a koncentrációs táborban, Németországban. Segíteni kellett a hidak szétszedésében. Engem Lincserre hívtak be. Ausztriában sokat tanultam a kovácsmesterségből, itt jobban ment a munka. Egy zsidó kovácsműhelyben dolgoztam.

1947-ben Gerincsen megismerkedtem egy szép roma lánnyal Olenával, akivel össze is házasodtunk. Ő szült nekem hét gyereket. Kézdődött az új élet.

Én azok közt voltam, akik megszervezték a kolhozot. Segítettem kérvényt írni az embereknek. Amikor volt szabad időm, meséirással foglalkoztam. Ti tudjátok, hogy a legtöbb mesemondó irástudatlan, én szeretem a mesémet megfogalmazni. Valahogy betért Gerincsevo-ra a lelkes rokona, professor, aki előadott a huszti gimnáziumba Petro Lintur. Először Andrij Kalin meséit írta fel, és akkor ismerkedtem meg velem. Néhány ember csodálkozott azon, hogy én mesemondó vagyok. Amikor megkaptam a honoráriumot 2000 rubelt, akkoriban ez nagy pénz volt, többet nem csodálkoztak. Ez elég nehéz munka. A meséi négy könyvben jelentek meg. Amikor elmondták, hogy vagy fél millió gyerek olvasta, örültem. Néhány mesémét szeretik az idősebbek is. Az első mesém – „Mese a néma kéméről”.

Nézegetünk egy könyvet „Kis szivecske”, amelyet 1993-ban adta ki Iván és Mária Hlanta. Ebben a könyvben a legszebb ukrán népmesék találhatók.

Feljegyzések, amelyet az ismert folkloristák készítettek a 19. századtól egészen mostanáig. Ilyen tematikai könyv, nagyon kevés jelent meg nálunk.

Jó lenne, ha megjelenne Mitrovicsról egy ilyen könyv. Ma az ismert, tehetséges elbeszélők között találjuk Kálint, Karabovicset, Jureskót, Banaszt és másokat. Különlégsen szépek Jurij Mitrovics meséi. Ő szépen alkalmazza a metaforákat, hasonlatokat. A meséiben szerepel kap az emancipáció. Sokan azt mondják, hogy a romák tehetséges zenészek. A találkozás Jurij Mitrovicsal azt bizonyítja, hogy kiváló mesemondó is. Több nyelven beszél szép meséket is ír. Szinte hihetetlen, hogy nem roma nyelven alkotja meséit, hanem ukránul. Ismerv a nyelveket a mesemondó bejárta Németországot, Ausztriát, Csehországot, és Magyarországot. Evvel növelte a lexicikonját.

A kovácsműhelyben – én beszélgetek a vassal. Azt csinálók belőle, amit csak akarok. A saját kezemmel csináltam egy fűrésztelpeket, amely 16 ember munkáját szabadtította fel. Készíték: fülbevalót, kovácsokat babát, játékokat a gyerekeknek. A megpatkolt lovak szinte repülnek. Amikor elkészültünk Jurij Mitrovicsról őt szomorúan érintette az a tény, hogy elméletében létre jött egy mese. „A cigány, hogyan kényszerítette a gróft tédre”.

Nem érkezett megalkotni művét. Nem engednek megöregedni az unokáim – mondja örömmel Mitrovics. Ez a negyedik osztályos fiú sem. Az iskolába jár, ahol szorgalmasan tanulja az angolt. A szülei Belgorod megyébe vannak. Egy kicsit tanult a fiú Odesszában, is ezért tud ennyi nyelvet. Nekem nagy könyvtáram van. Körülbelül 500 könyv. Az eső keringőve a hóval, kavargott a kovácsműhely felett. A kovács, akinek párja nincs, a mesemondó, akinek műveit ismerik nemcsak Ukrajnában, hanem a szomszédos országokban is. Elköszönt tőlünk.

Kellemes karácsonyi ünnepeket kívánunk, a béke ne hagyja el a házat. Jurij Mitrovicsnál vendégeskedett J. Zékány, J. Szüret. E. Bucsko, B. Náci.

A mozgássérült gyermekek egyedi rehabilitációs segítségre szorulnak

1998-ban a mozgássérültek családtagjai alapítványt hoztak létre, mely 2000 novemberéig mint civil szervezet működött. „Aktív rehabilitációs Központ” néven. Ebben 70 olyan családtag is tartozott, melyeknek gyermekei TBC - sek.

Ez év novemberében a mozgáskorlátozottak érdekei védelmére, és a további jótékony programok bővítésére, amelyek a mozgássérültek szociális integrációját biztosítják, létrejött egy alapítvány „Új élet” néven. Ma ez az egyesület csak szponzorainak köszönheti a fennmaradását. Missziók, különféle alapítványok, egyesületek nyújtanak segítséget.

A legszükségesebbet látja el a rászuló mozgássérült gyermekeket. A „Dorkas” keresztény misszió évente rendezi meg azt a jótékony programot, amely során élelmiszert, tolószékekkel és más kellékekkel látja el a rászuló, mozgássérült gyerekeket.

Minden 1998-ban kezdődött, amikor Mária Dásik, az alapítvány elnöke egy

baleseti szerencsétlenség miatt tolószékre kényszerült. De az aktív rehabilitációs programnak, köszönhetően újra teljes életet élhet. Ez az esemény ébresztette rá arra, hogy milyen fontos is az egyedi hozzáállás minden mozgássérült beteg problémájához, hiszen ahhoz, hogy elkezdhesünk foglalkozni egy beteg gyermekkel, meg kell tanítanunk, hinni önmagában, önmaga pótolhatatlanságában.

Ez a segítség lehetőséget adott olyan gyerekeknek erőt, természetet látni, új barátokra találni, akik évek óta tolószékekben kénytelenek voltak tölteni napjaikat a négy fal között.

Ehhez a segítséghez persze hozzájárultak amerikai kollégáink is, akik már többéves tapasztalattal rendelkeznek – e téren.

De ami számunkra még fontosabb, az alapítvány szívé a roma mozgássérült gyermekek sorsa sem hagyja hidegen, eddig három gyerekek nyújtottak segítséget.

– Persze – állítja Marina Dasik – táborokban sokkal több gyermek szorul segítségre, ezért a közeljövőben több cigány gyerek támogatását tervezzük.

– Ma az alapítvány munkája egyedileg kidolgozott rehabilitációs programok, és különféle vetélkedők összeállítása, kondi termek, óvodák, iskolák, klubok felépítése. Gyermekünk érezzék azt, hogy fontosak az, hogy a környezetüknek szükségük van rájuk, és azt, hogy joguk van az aktív életre.

Popovics Csilla
Ukránból fordította N.B.

Roma sorsok – sorsfordító romák
Kalányos Mónika

Szekszárdon született 1973-ban, beás cigány családban. Versei a Píralpe és Rom Som cigány folyóiratokban jelennek meg. Jelenleg a Képzőművészeti Főiskolára jár, de ez nem jelenti azt, hogy az irodalom, a cigány a magyar és az egyetemes irodalom nem érdekli. Az irodalom és a képzőművészet felfogásában egymástól nem elválasztható, hanem egymást kiegészítő fogalom. Mindkettő ugyanarról a tőről fakad: festményeket ír és verseket fest.

Hajnali ima

Te,
akit az emberek
a fellegek fölül emeltek,
hogy sorsukat érdekük szerint
irányítsd,
Te,
aki mindennél
magasabrendű vagy –
maga a Tökéletesség,
Te,
aki olyan megfoghatatlan,
titokzatos áramlat vagy
az emberi szívekben,
fordítsd most felém arcodat,
hadd lehellem forró imáimat
füledbe.

Meg kell hallgatnod, hisz gyermeked
vagyok, ne légy hozzám mostoha!
Ne hagyj el soha, mert nélküled
sokszor vagyok ostoba.

Te,
aki a bolygókat,
a csillagokat, galaxisokat
oly okosan irányítod,
Te,
aki az emberi test
univerzumában a kromoszómákat
oly ügyesen csavargatod,
tekerd az agyam a szívem hullámára,
ne kételkedjem létedben, vakon bízok
és higgyek benned,
hogy felperzselt szívemből felszálló
fóhászaim elmondhassam neked
s kezdedbe ajánlhassam örökre a lelkem.

Tanuljuk a roma nyelvet

O Zidari trubul kampel

Sas ec manush. Vov baro majstori sas. Sasles bish thaj trin butyane.

Daspe godyi te kerel khangeri. Line te vazden khangeri. Dyes vazdenas, thaj ratye perelas. Kade xale von kino dju-trin bersh, thaj sa nashitig vazdine e khangeri. Sa briginas.

Ekhvar delpe te soven, thaj dikhle suno, savore bish thaj shtar zhene ekh suno, te kampel ze zhan ando gav, pej mal, kaj arakhena ekha choxanyadrabarica, thaj te pushen latar so te keren, sar te vazden e khangeri. Voj phendas lenge:

-Kampel te ziduin ando zido ekhe manushes. Save butyameski zhuvlyi maj anglal anela xabe, kodola te ziduin.

O majstori o baro brigisajlo, ke leski zhuvlyi avel xabenesa maj anglal savorendar, thaj rudysajvelas ko Del te tradel ando drom ruves te daravel la romnya te del mujal o xabe. Boldaspe palpale, xabe maj sasla khere, thaj pale a vilas.

Po trito pale andes xabe, thaj gelas kavre dromesa, de sa voj areslas maj anglal.

Szavak

zidari (a - ura) h. – <i>kömvés</i>	xarundel – <i>vakar</i>
bútyarno (e) h. – <i>munkás</i>	bálo – <i>disznó</i>
brigil brigisajvel – <i>szomorkodik</i>	tradel – <i>hajl</i>
armaj – <i>átok</i>	gódy – <i>ész, értelem</i>
armaja del – <i>megátkoz</i>	drabarica – <i>jősnő</i>
dyses – <i>nappal</i>	rátye – <i>éjjel</i>

Romane chachipe

Cigány mondások

- Akanak kirilas leske leski zumi.
Most jól megfőlt neki a levésé.
- Chi kaj o xape na san lasho kor koro.
Az evésnél sem vagy jó egyedül.

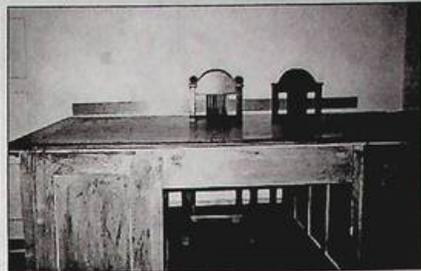
Három a magyar igazság

újabb per a romákat megkülönböztető patvarci kocsmárosnő ellen

2000. december 8., péntek — Harmadízben került ma bíróság elé annak a patvarci kocsmárosnőnek az ügye, aki nem szolgálta ki a roma vendégeket. A Balassagyarmati Városi Bíróság februárban első fokon százezer forint közérdekű bírság kifizetésére és a jogsértés megszüntetésére kötelezte az asszonyt. Másodfokon a Nógrád Megyei Bíróság már csak egy sértett esetében állapított meg törvénysértést. A ma kezdődő tárgyaláson pedig három másik roma feljelentésére vizsgálódik a testület. A romákat a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogvédő Iroda (NEKI) képviseli, amely a személyiségi jogok megsértése miatt kezdeményezett polgári pert a kocsmárosnő ellen.

A település egyetlen vendéglátó helyét üzemeltető kocsmáros nő az előző tárgyalásokon kijelentette: a kiszolgálás megtagadásában semmilyen etnikai indíték nem játszott közre. Állítása szerint csak azokat az embereket - és nem csak romákat - nem szolgálja ki, akik rendbontóan viselkednek vagy évek óta nem fizetik ki a tartozásukat. Ezzel szemben NEKI azt állítja: nyilvános helyiségben senkinek sincs joga meghatározni, hogy kit szolgál ki.

Romák nyilvános helyről való kitiltása ügyében egyébként egy másik per is folyamatban van: szintén a NEKI képviseli azokat a szikszói romákat, akiket a település egyetlen szórakozóhelyének üzemeltetője zártkörű rendezvényre nem engedett be a diszkóba. Az egyik tulajdonos, D. Erika szerint ugyanis jó reklám a Kék Madár diszkónak, ha az emberek tudják róla, hogy „cigánymentes”. A Szikszói Városi Bíróság Dr.

Barna Éva vezette büntetőtanácsa első fokon elutasította tegnap a romák keresetét, mondván, hogy kellően nem megalapozott és a perköltségek megfizetésére kötelezte őket.

Hasonló ügyben két évvel ezelőtt már született jogerős ítélet, akkor azt a pécsi kocsmáros marasztalták el becsületsértésért, aki egy férfit cigány származása miatt nem szolgált ki. A sértettet jogi képviselőt akkor is a NEKI látta el, a vádlottat ötezer forint pénzbírsággal sújtották. A büntetőper követő polgári perben a bíróság nem vagyoni kártérítésként 150 ezer forint megfizetésére és fizetett bocsánatkérés közzétételére kötelezte a kocsmárosnőt.

A patvarci kocsmárosnő ügyében ma három ember feljelentése nyomán indult újabb tárgyalás a balassagyarmati bíróságon. A romák azt állítják, hogy az elmarasztaló előzmények ellenére sem szolgálták ki őket a helyi kocsmában. A tárgyalás az alperes és a tanúk meghallgatásával zárult.

Lakatos Elza — Roma Sajtóközpont (RSK)

Romák Mezsgorjén

Mezsgorjén 236 roma él. Ebből 160 gyerek. Itt a romák faházakban élnek, csak egy van vályogból. Ezek a házak elég szépek, jobbak mint Volócon. Mezsgorjén bíró asszony, Horvát Júliának hívják. Szóbaelegyedtünk.

– Hogyan élnek itt a romák?

– Régen sokkal jobban éltek. Volt munkájuk, a társadalom törődött velünk.

– Minden egyes férfi dolgozott és a nők is.

Ma mintegy kilencen dolgozunk a házkézelőségben. Itt jóformán annyi pénzt kapunk, hogy elég kenyérre. Humanitárius segílyt kaptunk: néhány zsák lisztet és egy kevés babot.

Nyáron romáink Ukrajnába, Csernyigov és Zsitomir megyébe mennek répát kapálni. Tavaly is voltak Kerestek havi 300 hrivnyát. Elég jó volt, de itt a tél a nyakunkon. Most vessző és gyékény kosarat fonunk és azt hordjuk a környező falvakba. Jó ha sikerül, kicserelni élelemre. 13 személy nyugdíjas. A férfiaknak több a nyugdíja mint az asszonyoknak. Ez azért van, mert ők dolgoztak valaha. És milyen ez a nyugdíj? Meg lehet belőle élni? Nem. Jó volna legalább, ha gyermekienk dolgoznának, így legalább megkeresnék a betevő falatot.

Heten vannak olyanok, akik várják a pénzt a holocaust után. Ebből a pénzből sem lesz semmi. Annyit várják az öregek, hogy mire megkapják már nem lesznek az élők sorában.

Az anyám 82 éves. Lesz -e addig pénz, ameddig él! Neki 12 gyereke van, 70 unokája és 25 dédunokája. Ha legalább négy gyereke dolgozna, addig sem éhezne. De egyedül én dolgozom. Mit adhatok neki?

Egy hete, hogy eltemettem a férjem. A városházára mentem pénzt kérni, de nem adtak. Jó, hogy cnyi sokan vagyunk. Összeszedtük azt a kis pénzt, amennyire szükség volt. Én, aki bíró vagyok, kénytelen vagyok kéregetni, akkor mit szóljak a többire.

Horvát Júlia, a mezsgorjei bíró.

Nálunk még senki sem ült börtönben. A törvény szent előttünk.

– Kaptak-e földet megművelni?

– Igen, van egy kis földünk, mindösze két-három ár. Megműveljük, vetünk bele zöldséget, hagymát, egy kis burgonyát és kész. Amit vetünk azt aratjuk is le.

A gyermekesgélyt kapják az anyák. De mit ér ez a kevés pénz.

– Milyen a kapcsolat a gádzsókkal?

– Akármilyen nehezen is élünk, a kapcsolat a gádzsókkal, jó. Egymást kisegítjük, amiben csak tudjuk. Az ukránokkal közös az anyanyelvünk, s megértjük egymást. Nálunk senki sem beszéli anyanyelvünket, a romát.

– Járnak – e iskolába a gyerekek?

– A gyerekek járnak iskolába.

– Összel létrejött két korrekciós osztály. A gyerekek kaptak humanitárius segílyt a németektől, s így már könnyebben járnak iskolába. Az iskolába körülbelül 40 gyerek jár. 15-20-an járnak az első osztályba, a másik fele másodikba osztályba. Valamikor régen a volt Szovjetunió idején többen is jártak iskolába, mert tudták, hogy milyen nagy szükség lesz a tanultakra.

A Szovjetunió alatt volt egy roma fiú, aki elvégezte az orvosi egyetemet. Ma alezredes, orvos.

– Mit kíván a roma népének a harmadik évezredben?

– Azt kívánom, hogy éljenek jó módon, egészségben. Hogy ne függjenek senkitől.

Horvát Bertalan.

ВИВЧАЄМО РОМСЬКУ МОВУ

Урок вісімнадцятий

Відмінювання іменників

Вправа 1. Прочитайте речення.
(Ко?) **Е чіріклі** бешлас по конаріс.
(Хто?) **Пташка** сіпа на гілку.
О чгавора шунена е гілі (каскері?) **ла чіріклякі**.
Діти слухали пісеньку (кого?) **пташки**.
Аме чгдем (каска?) **ла чірікляке** жодів.
Ми **насіпали (кому?) пташці** зерна.
Випишіть іменник чіріклі (*пташка*) й зв'язані з ним слова. Наприклад: Бешлас (ко?) е чіріклі. Виділіть закінчення в іменнику чіріклі. Зверніть увагу, як в залежності від інших слів воно міняється. Іменники змінюють свої закінчення у зв'язку з іншими словами.

До іменників, які є назвами істот (людей і тварин), ставляться питання **ко?** (*хто?*), **каскеро?** (*кого?*), **каска?** (*кому?*), **кас?** (*кого?*), **касте?** (*про кого?*), **кага?** (*ким?*), **кастар?** (*на кому?*).

До всіх інших іменників ставляться питання **со?** (*що?*), **соскеро?** (*чого?*), **соска?** (*чому?*), **со?** (*що?*), **состе?** (*про що?*), **сога?** (*чим?*), **состар?** (*на чому?*).

Зміна закінчень іменників за питаннями називається відмінюванням, або змінюванням за відмінками. Іменники ромської мови мають 8 відмінків.

Nom. — Номинатив —	ко? со?
Gen. — Генітив —	каскеро? соскеро?
Dat. — Датив —	каска? соска?
Ak. — Акузатив —	кас? со?
Voc. — Вініас —	ко! со!
Loc. — Локал —	касте? состе?
Ins. — Інструментал —	кага? сога?
Abl. — Аблатив —	кастар? состар?

Спробуймо разом провідмінити іменник, що позначає істоту **о грал** та іменник, що позначає істоту **о кгер**.

Однина

Nom. — ко? со? — о грал, о кгер
Gen. — каскеро? соскеро? — ле гралескеро, ле кгерескеро
Dat. — каска? соска? — ле гралеска, ле кгереска
Ak. — кас? со? — ле гралес, о кгер
Voc. — ко! со! — гралей!
Loc. — касте? состе? — ле гралесте, ле кгересте
Ins. — кага? сога? — ле гралегга, ле кгерегга
Abl. — кастар? состар? — ле гралестар, ле кгерестар

Множина

Nom. — ко? со? — о грала, о кгера
Gen. — каскеро? соскеро? — ле граленгеро, ле кгеренгеро
Dat. — каска? соска? — ле граленге, ле кгеренге
Ak. — кас? со? — ле грален, о кгера
Loc. — касте? состе? — ле граленде, ле кгеренде
Ins. — кага? сога? — ле граленца, ле кгеренца
Abl. — кастар? состар? — ле гралендар, ле кгерендар

Щоб визначити відмінок іменника, потрібно знайти слово, з яким іменник зв'язаний, і поставити від цього слова питання до іменника.

АНЕКДОТИ — Не дістав до сонця.
◆◆◆◆
Циганка говорить сину: — Синок, поєв на сонце сорочку, хай сохне.
Через хвилину хлопчик повертається з сорочкою. — Чого ти не повісив? — питає мати.
Іде урок фізики. Вивчають тему "Випаровування". Вчителька запитує: — Чому коня взимку накривають попоною? — Щоб він не випарився!

РОМАНИ ЯГ
Газета Закарпатського ромського культурно-просвітнього товариства
Реєстраційне свідоцтво Зт. 173 від 26 лютого 1999 р.
Шеф-редактор **Аладар АДАМ**
Редактор **Євгенія Навроцька**
Редакція не завжди поділяє позицію авторів. За точністю наведених фактів відповідає автор. Редакція зберігає за собою право виправляти мову і скорочувати матеріал.
Повний або частковий переклад матеріалу дозволяється лише з посиланням на "Романі Яг"
АДРЕСА РЕДАКЦІ: м.Ужгород, вул.Тельмана, 1/48а, телефон 1-58-05.
E-mail:romaniyag@mail.uzhgorod.ua
http://www.romaniyag.boom.ru
Видруковано в Ужгородській міській друкарні, вул. Руська 13.
Умов. друк. арк. 2.5, Тираж 2500, Зам. № 41

Срібноволосий ангел

"Ти ливий і робиш тільки безлад. Таких ангелів нам у небі не потрібно!" - обурився святий Петро громовим голо- сом на маленького ангела й пронизав його суворим погля- дом. "Зараз Різдва. В цей час кожен ангел повинен роздава- ти людям радість. Вмиль, щоб був на землі! Якщо виконаєш добрий вчинок, я пробачу тобі й ти зможеш повернутися до неба!". Лишень договорив, як ворота небесні з гуркотом зачинились. Срібноволосий ангел, наче очманілий, залишив- ся безпорадно стояти ззовні. Він почав думати, що йому ро- бити. В кінці кінців рішучо розпростер крила й злетів до землі, яка вже вкрилася білосніжною сніговою периною і по- різдвяному вражала. Враз, у нічний тиш пролунала весела мелодія бубонця. З'явилися величезні сани, запряжені дво- ма гарними осякунями, повні різдвяних подарунків. "Це може бути тільки Дід Мороз!". Ангел не помічався. А Дід Мороз справді дуже здивувався, коли побачив його серед снігу са- могоного, мов перст. "Я погано поведівся, тому святий Пе- тро покарав мене, вигнавши з неба", - пояснював срібново- лосий ангел. "Тепер мушу зло спокутувати добром і прине- сти комуся радість. Лишень поім зможу повернутися назад".

"Ну, що ж! Сдай", - промирился дідусь, а сани попрямува- ли до лісу, де росли гарні ялинки. Дід Мороз разом з малим ангелом повибирали з них найкращі, котрі хотіли прикра- сити та подарувати людям. Дідусь зняв зі саней великого мішка й висипав його. На сніг покотилися гарні сяючі різдвяні прикраси. Ангелик та Дід Мороз взялися до роботи й ста- ранно прикрасили зелені гілки ялинки. "Усе!" - гукнув вдо- волено Дід Мороз, коли почепили останню прикрасу. Але що це? Неподаляк стоїть ще одна ялинка. Сумна, неприкра- шена! За неї вони зовсім забули. Дід Мороз у розпач чесав довгу білу бороду. Ангелик дивився на нього, коли йому дещо спало на розум. Він швидко позрівав в свого вбраня золоті зірочки й прикрасив ними голі вітки. У захваті відравав свої довгі пасма сріблястим волоссям й обережно порозві- шував його на ялинку. Вона вже сяяла у всій своїй красі, та ангелик ще й так не був задоволеним. На довершення всього, він притрусив гілки сріблястим порошком зі своїх крил.

"Це найгарніша різдвяна ялинка, яку я коли-небудь ба- чив. Хоча мені й багато років", - сказав дідусь. "А тепер до- поможи мені вантажити санки й порозвозити подарунки людям". Білі осякунці далися до бігу. Невдовзі у далечині вони вгледіли вогні хатинок. Саме до них Дід Мороз порозвозив прикрашені ялинки. На кінець лишилася лише ялинка, при- крашена срібноволоосим ангелом. "Вона твоя", - звернувся до нього Дід Мороз. "З її допомогою принеси людям радість!".

Ангелик, вагаючись, озирнувся навкруги. Ах, ось, на кінці села залишилась іще одна хатинка, що не мерехтить різдвя- ним сяйвом! Срібноволосий ангел торопливо схопив ялинку й пішов у той бік. Ковзав у будиночок, залишив свій по- дарунок й зник. Випелів на вулицю і з-за віконця підглядав до кімнати, в якій стояла ялинка. Його сердечко шалено билось, таким він був схвилюваним. Двері повільно відчинили- ся й до кімнати зайшло троє дітей. Якусь мить вони здивовано стояли на порозі, не могли повірити своїм очам. Потім вони підбігли до ялинки й ве- село підскакували навколо неї. Радощам не було кінця-краю. Ангелик випро- мінював щастя. Розпрошався з дідусем й вибрався у дорогу до неба. Долетів до воріт і постукав. У воротах з'явив- ся святий Петро. Коли він побачив ан- гелика, то перелякано витрищив на нього очі. "Що ж це ти наківав?! Як це ти виглядаєш?! На голові жак, одяг подер- тий! Куди поділися твої зірочки? А срібло з твоїх крил?". "Ними я прикра- сив різдвяну ялинку. Люди дуже ра- дувались їй", - сказав несмиливо ангел. "Я можу повернутися до неба?". Свя- тий Петро поладничав: "Звісно", - ска- зав він ласкаво. На небі срібноволоосого ангела знову причепурили. На одяг нашили нові зірочки, крила притрусили сріблом. А волосся? Воно з часом саме відросло.

Сігірд Луддекеова.
Переклад зі словацької Наталії Ференц.

Рупунобаленгеро ангело

"Ту сан луштавно е бувті керес наймішто. Касаве анге- лора андо чейрі аменге чі трубуї" - холяйлас о сунто Петро зоралес ціпсардас по ціно ангело ай холяса діклас пе лесте. "Аханак Кречуно. Анде кадї врама сако ангело трубуї те дел е манушенге лошпе (радість). Майсіго те джас пре пуг! Те кереса лачге бутя, аме атунчі ту іртса- рава. Пала кодо шай болдес тут по чейрі!". Фєрі пгендас ай пугтерділас ле небоскєро удар ай пала лесте пганд- ділас. О рупунобаленгеро ангело чі джанел со те керел. Ай пугтердас пєскєре пгака ай гурайлас пе пугв. Е пугв івєса шукарєс учарді сар о Кречуно. Анде шукар ратї шундїо- лас лачго гангос (мелодія) о ціне чєнгєйва. Тордїол шу- кар баро євєндутне вурдон, шукар дугє градєнца андо вурдон бут крєчунєско аяндїйка (дарункі). "Кадо шай авел о папо Мразо!" - думинєло о ангело. О папо Мразо

зоралєс чудїсайлас кана діклас пе ангєлєс тордїол кор- коро андо ів. "Ме луштавно сімас, анда кодо ман нашадас аврі о сунто Петро андо чейрі", - пгенєл о рупунобалєн- ге-ро ангело. "Аханак мусай бут лачпєн те керас мануше- нге. Ча атунчі шай болдав ман пал пале по чейрі".

"Но со те пгенав тукє?! Бєш!", - пгенєл о папу. О євєн- дескєро вурдон гєйлас ко вєш кай баронас шукар крєчун- носкє кашта. О папо Мразо ле ціне ангєлєско кїдє аврі май- шукар євєндутнє кашта ай савє кєрна лєндар майшукар ай те ден е манушенге. О папу лас андо євєндутно вур- дон о майбаро гоно ай рончїда по ів бут шукар бувтє по євєндутнє кашта. О ангєло тай о папо Мразо лїне те тгєвен по євєндутнє кашта шукар блїскає рупунє ай со- мнїакунє бувтє. "Досїат!" - пгенєл о папо Мразо, са шукар о євєндутнє кашта. Сой кодо? Надур тордїол єкє євєндут- но кашт. Найшукар, пе латє най гєнчі. Аме палатє бїстер- дам. О папо Мразо задумїндє пєс ай хандїол пєскї парні сїор (брада). Ангєло дікєл пе лєстє ай авїлас лєскє гєвдє гєвдї. Майсіго чїндас пала пєскє гадє сомнїакунє чєрхєня ай ві пєскє рупунє бал ай шутас по євєндутно каштєскєре конара. О євєндутно кашт шукар сас ай пгаболас, ле ангєлєско нас вєрєсє пре дзєка. Пала кодо раїсардас пєско рупуно прахо анда пєскє пгака.

"Кадо майшукар євєндутно крєчун- носкє кашт, ме гєво касаво шукар кашт чї дікєлє. Мангє абє бут бєрш сї", - пгенєл о папо Мразо. "Жутїсар те сїовас андо євєндутно вурдон о євєндутнє кашта, аяндїйка (дарункі) те інгрєс е манушенге". Чї начілас бут враме е парнє гтраста нашлє по ів. Дїкєлєн о гав найдур андє кєрєра пїабон лампаша. Андє када кєрєра о папо Мразо інгрєлас саворєнє о євєндутнє кашта. Ачїліяс єкє євєндут- но кашт кай о рупунобалєнгеро анге- ло шукарїсардас ла. "Кадї тірі", - пге- нєл о папу Мразо. "Жутїсар ай дє лє манушен лош!".

О ангєло дікєл крїял кєрїні о гав. Пє агєр е гавєскє тордїол єкє кєрєро кай чї пгабол крєчунєско інєпос. О рупунобалєнгеро ангєло хїпсардас о євєндутно кашт ай гєйлас кє кодо кєр. Сїотас паша вудар о євєндутно кашт ай гарудас пєс паша фєлєтєра. Лєско іло лошайлас кана діклас андо вудар дїне аврі трїн пїуйєра (чгавєра). Дїкєлєн рупуно євєндутно кашт ай лїне те хутєн, те асан, те кєрєнє, те лошан лє євєндутнє каштєскє. Лє ангєлєско іло лошайлас. Наїс пгендас о ангєло лє папо Мразоскє ай ураїлас андо чейрі. Ураїлас кай о небоскєро вудар ай марєл. Авїлас аврі о сунто Петро. Кана дікєлєс лє ціне ангєло о сунто Петро дарайлас ай дікєлє пе лєстє. "Со ту кєрдан?! Кєр ту дїнос авр? Со тірє шєйрєса, е гадє чїнгєрдєл! Кай тірє чєрхєня? Кай лє пгакєнгеро руп?". "Мє шукарїсардєм крєчун- носкє євєндутно кашт. Мануша са лошанас лачє", - пге- нєл о ангєло. "Мє шай болдав ман пал пале андо чейрі?". О сунто Петро шукарєс лачгє "Ілєса пгенєл! Шай те авєс". Андо чейрі е рупунобалєнгеро ангєлєс дїнє лєс нєвє гадє, нєвє чєрхєня, пє пгака чїдє (чгєрдє) рупунєскєро прахос. Ай е бала? Коркєре барона аврі.

Ілюстрації Гїзєлі Готтшїхової.
Переклад на ромську Аладара Адама.

Романе чачіне Ромські приказки

1. Саворо пєс прєджал, ча о Дєл ангєл.
Усє мїнє, лїшє Бог — нї
2. Родє пє Дєвлєс — арактєга саворо.
Шукай Бога — знайдїє усє
3. Тє нашї дєс маро, дє майфєдєр лачгє лав.
Колї нє можєш дати хїбї, подїлїє хоча б добрим слєвом
4. Бєхталє мануш, ко джанєл тє дєл лє інєстар.
Щасїлєва лїудїна, що вїмє від щїрогє сєрїє дєвати
5. Єкїга бандуркага (коломпїраса) шай пєн улє- вєн тє дєш дєнє.
Одну картєплїну й на дєсятьох роздїлїти можна.